

Η ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΔΟΣΙΘΕΟΥ *

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

7. *Ἡ τρίτη ἔκδοσις τῆς Ὁμολογίας ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκδόσεων ἡ αὐθεντικωτέρα καὶ πληρεστερα εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ τρίτη, διότι πρῶτον μὲν εἶναι ἡ μόνη ἣτις ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, ἐπικουρουμένου καὶ ὑπ' ἄλλων Ὁρθοδόξων¹, ἐν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 279.

1. Ἐν τέλει τοῦ «Ἐγχειριδίου» τούτου τοῦ Δοσιθέου σ. 98 σημειοῦται, διὰ «ἐτυπώθη ἐν Μπουκουρεστίῳ τῆς Οὐγροβλαχίας, ἀναλώμασι μὲν τοῦ πανεκλαμπροτάτου, εὐσεβεστάτου τε καὶ μεγαλοπρεπεστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα Βοεβόδα, παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου πρώην Χουσίου κυρίου Μητροφάνους, ἐπιμελεῖα δὲ καὶ διορθώσει τοῦ λογιωτάτου νοταρίου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Μιχαὴλ Μακρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐν ἔτει σωτηρίῳ αἰχ'᾿ κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον». Ὡστε δὲν ἐτυπώθη τοῦτο ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου ἰδρυθέντι ἑλληνικῷ τυπογραφείῳ ἐν Ἰασίῳ, διότι, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, «θέλοντες νὰ τὰ βάλωμεν εἰς τὸν προγεγονότα παρ' ἡμῶν νέον τύπον, δὲν ἠδυνήθημεν καὶ ἀπὸ τὰς ἀκαταστασίας τοῦ καιροῦ καὶ ἀπὸ τὴν πτωχείαν μας» («Ἐγχειρίδιον» σ. 1β'). Φαίνεται ὅτι τὸ ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Βουκουρεστίου χρησιμοποιηθὲν χειρόγραφον τῆς Ὁμολογίας θὰ εἶχε γραφῆ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιβλεψιν τοῦ Δοσιθέου ὑπὸ τινος ἀγνώστου ἡμῖν γραμματέως αὐτοῦ, παρακολοθησάντος αὐτὸν εἰς τὰς μέχρι τοῦ 1693 περιουσίας του καὶ γράψαντος καὶ τινὰς σωζομένας ἐπιστολάς αὐτοῦ, ὡς καὶ ἕτερον σωζόμενον χειρόγραφον τῆς «Νομικῆς Συναγωγῆς» αὐτοῦ μετὰ τὸ 65 φύλλον, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ *Α. Π. Κεραμέης*: «τὰ δὲ λοιπὰ φύλλα καλλιγράφος τις ἕτερος ἔγραψεν, ἐπιτηδεύσας γραφὴν καθαρὰν καὶ λίαν εὐανάγνωστον» (μν. ἔ. τ. IV, 3). Ὡς δὲ προκύπτει ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος, ὁ αὐτὸς ἀναμφιβόλως ἀντιγραφεὺς ἔγραψε μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας καὶ τὸ ἕτερον ὅμοιον ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐκδόσει χρησιμοποιοῦμενον ὑπ' ἀριθ. 258 χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κων/πόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου (*Α. Π. Κεραμέης*, αὐτόθι σ. 292), τὸ ὁποῖον ἐπιθεωρήσας μετὰ πολλῆς προσοχῆς ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης Δοσιθεὸς καὶ ποιησάμενος ἐν τῇ ᾧα αὐτοῦ διαφόρους ἰδιοχειροὺς διορθώσεις, συμπληρώσας καὶ ἄλλὰ σημειώσεις κατέθεσεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἀγιοταφτικοῦ Μετοχίου, ἣν αὐτὸς ἰδρυσεν καὶ ἐπλούτισεν. (Πρβλ. καὶ *Χρυσ. Παπαδοπούλου*, μν. ἔ. σ. 130).

μέσῳ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους, ἐνῶ αἱ δύο προηγουμέναι ἐγένοντο ὑπὸ Λατίνων πρὸς ἰδίους κυρίως σκοποὺς μακρὰν τοῦ τόπου τῆς συγγραφῆς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἐπόμεναι, ἔπειτα δὲ διότι ἐγένετο μετὰ δεκαοκταετίαν ὅλην ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς συντάξεως τῆς Ὁμολογίας ὑπὸ τοῦ ὀρίμου πλέον Δοσιθέου, δυναθέντος κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν χρονικὸν διάστημα ν' ἀναθεώρησι, διορθώσῃ, βελτιώσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὴν Ὁμολογίαν του, καὶ μάλιστα τοὺς δύο τελευταίους ὄρους αὐτῆς, ἐπὶ τῇ βάσει ὀρθοδόξων πηγῶν καὶ βοηθημάτων καὶ μακρὰν πάσης ἐπιδράσεως ἐκ μέρους τῶν Λατίνων, κατὰ τῶν ὁποίων, ὡς καὶ τῶν θεολογικῶν ἐπιδράσεων αὐτῶν, εἶχε τότε ἀποδυθῆ ὁ Πατριάρχης εἰς ἐπίσης σφοδρὸν ἀγῶνα, ὅμοιον πρὸς τὸν κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων πρὸ δύο περιήπου δεκαετηρίδων διεξαχθέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἐντεῦθεν δ' ἐποιήσατο ἐν αὐτῇ σημαντικὰς τινὰς προσθήκας, στρεφόμενας κατὰ τῶν Λατίνων, ὧν τινὰς ἀνεφέραμεν μὲν ἄνωτέρω¹, θέλομεν δὲ σημειώσῃ λεπτομερέστερον κατωτέρω. Ἡ σημαντικωτάτη αὕτη ἔκδοσις, γενομένη ἐν ἐνὶ τόμῳ μετὰ τῆς ἐπίσης κατὰ τῆς Λουκαρίου Ὁμολογίας καὶ γενικῶς τοῦ Προτεσταντισμοῦ στρεφόμενης «Ἀντιρρήσεως» τοῦ Μελετίου Συρίγου, ὡς εἶδομεν φέρει τὸν γενικὸν τίτλον: «τοῦ μακαρίτου Μελετίου Συρίγου, διδασκάλου τε καὶ πρωτοσυγκέλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Ἐκκλησίας, Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρως ἀντίρρησις, καὶ Δοσιθέου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβείας». Μετὰ τὸ περιέχον τὴν «Ἀντίρρησιν» τοῦ Συρίγου πρῶτον μέρος τοῦ τόμου ἀκολουθεῖ τὸ περιέχον τὸ «Ἐγχειρίδιον» τοῦ Δοσιθέου δεύτερον μέρος αὐτοῦ ὑπὸ τὸν εἰδικὸν τίτλον: «Ἐγχειρίδιον ἐλέγχον τὴν καλβινικὴν φρενοβλάβειαν, συκοφαντοῦσαν τὴν ἀνατολικήν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, φρονεῖν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ὡς αὐτοὶ οὗτοι, οἱ Καλοῦντι δηλονότι, κακοφρονοῦσι, προβάλλοντες εἰς πίστιν δῆθεν τῶν λεγομένων αὐτοῖς τὰ λεγόμενα Κυρίλλου τοῦ Λουκάρως κεφάλαια, συντεθὲν παρὰ Δοσιθέου, Πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, κατὰ τὸ χιλιοστὸν ἑξακοσιοστὸν ἑβδομηκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐνσάρκου ἐπιφανείας».

Συγκρίνοντες τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου καὶ τὴν Ὁμολογίαν, ὡς ταῦτα ἐμφανίζονται ἐν τῇ τρίτῃ ἔκδόσει τοῦ «Ἐγχειρίδιου» ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου, πρὸς τὰ τῶν δύο προηγουμένων καὶ τῶν ἑννέα ἐπομένων ἐκδόσεων, διαπιστοῦμεν πολλὰς καὶ σημαντικὰς διαφορὰς καὶ προσθήκας², αἱ ὁποῖαι, μὴ ληφθεῖσαι, ὡς εἴπομεν, ὑπ' ὅσιν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων θεολόγων καὶ ἐκδοτῶν αὐτῶν, δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον πλέον νὰ παρορῶνται ἑξακολουθητικῶς. Ἴδου αἱ σπουδαιότεραι τούτων: Ἐν πρώτοις ἐν τοῖς προτασσο-

1. Σελ. 266/7.

2. Καὶ ἐν Perpetuité etc., τ. III σ. 392—400, μνημονεύονται τινες τούτων.

μένοις Πρακτικοῖς τῆς Συνόδου: Ἐν τῷ α' κεφαλαίῳ, σ. 6 τοῦ «Ἐγχειριδίου», προστίθεται νῦν ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Συνόδου ἡ φράσις: «Ὅποιας οὖν συνειδήσεως ἦν ὁ Κύριλλος, ἡμεῖς ἐν τῷ παρόντι δισχυρίζεσθαι οὐχ ὑπισχνόμεθα...». Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἡ φράσις τῶν ἄλλων ἐκδόσεων: «...καὶ ψήφῳ κοινῇ τοῦ ἐν Κων/πόλει κλήρου (ἐκεῖ που) τότε διατριβόντος Κυρίλλου εἰς τὸν τῆς Κων/πόλεως θρόνον μετατεθεῖς», ἀντικατεστάθη διὰ τῆς φράσεως: «καὶ ὅπως ὅποτε εἰς τὸν τῆς Κων/πόλεως θρόνον μετατεθεῖς». Καὶ ἐν τῷ ε' κεφαλαίῳ, σ. 20, ἡ φράσις: «τρεῖς παρανόμως ἐπὶ τῇ πρώτῃ τῇ δοκούσῃ νομίμῳ καταδυναστεύσας τοῦ θρόνου Κων/πόλεως», διωρθώθη οὕτως: «ἕξ παρανόμως ἐπὶ τῇ πρώτῃ τῇ δοκούσῃ νομίμῳ καταδυναστεύσας τοῦ θρόνου Κων/πόλεως». Περαιτέρω ἐν σ. 7 προστίθεται εἰς τὰς περικοπὰς ἕξ ὁμιλιῶν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως κατὰ τοῦ α' κεφαλαίου τῆς Λουκαρείου Ὁμολογίας καὶ νέα περικοπὴ «ἐκ τῆς εἰς τὸν Τριγύβυστον δογματικῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ» ὁμοίως ἐν σ. 12 κατὰ τῶν ε' καὶ ἡ' κεφαλαίων νέα περικοπὴ «ἐκ τῆς εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον ὁμιλίας» ἐν σ. 12 τὴν κατὰ τοῦ ιδ' κεφαλαίου προσαγομένην περικοπὴν παραλαμβάνει ὁ Δοσίθεος «ἐκ τοῦ εἰς τὴν μετὰ τὴν ὕψωσιν Κυριακὴν αὐτοῦ λόγου» καὶ οὐχὶ «πρὸ τῆς ὑψώσεως», ὡς φέρεται ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκδόσεσιν, ὁμοίως δὲ ἐν σ. 16 τὴν κατὰ τῆς δ' ἐρωτήσεως περικοπὴν ἕξ ὁμιλίας εἰς τὴν δ' καὶ οὐχὶ τὴν β' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν. Ἐπίσης ἐν σ. 14 «κατὰ τοῦ ις' κεφαλαίου ἐκ τῆς εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα ὁμιλίας» παρεμβάλλει τὴν κατὰ τοῦ Καλβινισμοῦ στρεφόμενην σημαντικὴν ἐπιγραφὴν: «ὅτι τὸ βάπτισμα ἀναιρεῖ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἁμαρτίαν ἀπλῶς καὶ οὐ μόνον τῶν προορισθέντων», παραλείπων τὴν ἀρχὴν τῆς περικοπῆς «ὅτι τὸ βάπτισμα δεῖται τῶν καλῶν ἔργων». Περαιτέρω ἐν τῷ «Ἐγχειριδίῳ» παραλείπει ὁλόκληρον τὸ δ' κεφάλαιον τῶν ἄλλων ἐκδόσεων, ἐπιγράφων ὡς δ' τὸ ε' κεφάλαιον ἐκείνων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐποιήσατο καὶ νέαν σημαντικὴν προσθήκην ἐν σ. 19, ἐνῶ ἀντιθέτως παρέλειψε τὸ τελευταῖον μικρὸν τμῆμα τοῦ κεφαλαίου τούτου περὶ τῶν Συνόδων Κων/πόλεως τοῦ 1638 καὶ Κων/πόλεως—Ἰασιίου τοῦ 1642, προσθέσας ὅτι ἡ ἐν Ἰασίῳ Σύνοδος «κατὰ Καλοῦντων καὶ ἄλλα τινὰ πλεῖστα ἠγωνίσαστο, ὡς ἔστιν ἡ ὀρθόδοξος λεγομένη ὁμολογία καὶ ἄλλα τινὰ, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος λέγειν». Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα σημαντικὴ προσθήκη τῆς σελ. 19 ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τῷ «ἐν Φλωρεντίᾳ συνεδρίῳ» τονισθεῖσαν ἀπαγόρευσιν τῆς προσθαφαιρέσεως ἢ μεταβολῆς τινος τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου τῆς πίστεως «οὔτε συνόδῳ οἰκουμενικῇ... οὔτε μὴν τινὶ τῶν πατέρων», ἐνῶ «οὗτος ὁ φημιζόμενος Κύριλλος ὁ Λούκαρις ὄρους μὲν τῆς πίστεως ἐξέθετο ψυχοφθόρους, καθ' ἑαυτὸν δὲ συγγράφαι κατὰ τῶν κεφαλαίων οὐκ ἐβουλήθη». Ἐν συνεχείᾳ περιελήφθη ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τῶν Πρακτικῶν τὸ κείμενον τῆς Ὁμολογίας τοῦ Δοσιθέου, ἧς παραλείπεται

ἐν τῷ «Ἐγχειρίδιῳ» ἡ ἐπιγραφή: «Δοσίθεος ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης...» τῶν ἄλλων ἐκδόσεων, ἀντί δὲ «ἄρθρο α', β', γ'...» ἐτέθη «εἰς τὸ α', β', γ'... κεφάλαιον» (τῆς Λουκαρίου Ὁμολογίας ἐννοεῖται), ὡς ἐπίσης ἀντικατεστάθη καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ τῶν ὄρων λέξις «πιστευόμεν» διὰ τῆς «ἔτι», πλὴν τοῦ πρώτου. Ἐκδίδοντες κευρωσμένως τῶν Πρακτικῶν τὴν Ὁμολογίαν μόνον, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν ἐκ τῶν ἄλλων ἐκδόσεων καὶ χειρογράφων τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς, ἣν ὁ Δοσίθεος παρέλιπεν ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει, ἐπειδὴ συνεχόνευσε ταύτην μετὰ τῆς τῶν Πρακτικῶν τῆς Συνόδου εἰς τὸν κοινὸν τίτλον τῆς ἐκδόσεως «Ἐγχειρίδιον ἐλέγχον τὴν καλβινικὴν φρενοβλάβειαν...», παρουσιάσας οὕτως ἀμφοτέρω ὡς ἴδιον ἐνιαῖον ἔργον ἐαυτοῦ καὶ περιλαβὼν καὶ περικλείσας ἐν τοῖς Πρακτικοῖς καὶ τὴν Ὁμολογίαν ὡς ἀναπόσπαστον τμήμα αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Ὁμολογίας ἐπηνέχθησαν ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου πολυάριθμοι μεταβολαὶ καὶ προσθαιρέσεις, σημεϊούμεναι λεπτομερῶς ἐν ταῖς κριτικαῖς ὑποσημειώσεσι τοῦ κειμένου. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μόνον τὰς σπουδαιότερας προσθήκας: Ἐν τῷ β' ὄρῳ προσετέθη ἡ φράσις: «ὅπερ βλάσφημον μὲν ἐννοῆσαι, τὸ δὲ καὶ φρονῆσαι ἄθεόν, οἱ γὰρ τοιαῦτα πρᾶβέοντες εἰσίν...» Ὁμοίως προσετέθησαν αἱ ἐπόμεναι φράσεις: ἐν τῷ γ' ὄρῳ: «ὅπερ ἔστιν ἡ ἐγκειμένη ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν κλίσις εἰς τὸ ἁμαρτάνειν, οὐ καθ' ἑαυτὴν ἁμαρτία; οὐ γὰρ αἱ ἀσυγκατάθετοι καὶ ἄνευ πράξεως προσβολαὶ ἁμαρτία, ἔγκειται γὰρ φησὶν ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος» ἐν τῷ θ' ὄρῳ: «εἴτουν δόξαν (περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων) ὡς περιέχεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς α' καὶ β' τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων» ἐν τῷ ι' ὄρῳ: «εἰσὶ τὰ ἔθνη, ἡ δοθεῖσα παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Χριστῷ κληρονομία καὶ κατάσχεσις, ἐξηλωμένη εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, εἰ καί...», καὶ «οὐκ εἰς ἀνθρώπον θνητόν, ἀλλ'...», ἐτέθη δὲ τὸ ὀρθὸν «Δάμασος» ἀντὶ «Δαμασκηνός» ἐν τῷ ιδ' ὄρῳ: «πρὸς γὰρ τὸ ἀτελὲς εἶναι, καὶ ὅλως ἀδύνατόν ἐστιν ἀτελὲς μὲν, ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ ἐργασίας τῶν τιμίων καὶ μεγίστων παραγγελμάτων, ὅλον μὴ ἔλσειν πρὸς τὸ θεαθῆναι, ἀγαπᾶν καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἀγαθοποιούοντας λέγειν ἄχρειους εἶναι, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖν τῷ Θεῷ, καὶ τῶν παραπλησιῶν δεδωρημένων διὰ τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, οὐ συμβάλλεται τὰ φύσει ἐνεργούμενα καλὰ πρὸς σωτηρίαν. Ὅλως δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὅτι τῆς ὀρθῆς καὶ καθολικῆς περὶ τῆς ἁγίας τριάδος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ πίστεως, τοῦ θείου ἐλέους, καὶ τῆς θείας σαρκώσεως, καὶ τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου, καὶ τῶν μυστηρίων ὑστέρηται», καὶ «οὐκ ἀπευθύνεται δὲ πρὸς τὴν μακαριότητα, ἡ γὰρ φυσικὴ ἐνέργεια φυσικὸν ἔχει τέλος, οὐ θεῖον καὶ μακάριον». Ἐν τῷ ις' ὄρῳ ἐγένοντο μεγαλύτεραι προσθαιρέσεις καὶ μεταβολαί, ἃς ὑποσημειοῦμεν ἐπακριβῶς ἐν τῷ κειμένῳ, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ ὄρου ἐγένετο μακροτάτη προσθήκη, ἀποτελοῦσα ἴδιαν ἀξιοσπουδάστον ἱστορικοδογματικὴν μελέτην περὶ θείας εὐχα-

ριστίας καὶ κατέχουσα τὰ δύο τρίτα περίπου τῆς ὅλης Ὁμολογίας, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπεν, ἴσως, νὰ χωρισθῆ τῆς Ὁμολογίας καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαιτερον παράρτημα αὐτῆς ἢ νὰ συντμηθῆ κατὰ τὰ πολυάριθμα πατερικὰ χωρία καὶ νὰ τεθῆ ἐν ὑποσημειώσει, ἰδίως προκειμένου περὶ κοινῆς ἐκδόσεως τῶν ὀρθοδόξων συμβολικῶν κειμένων¹. Ὡσαύτως ὁ ἡ' ὄρος διωρθώθη ῥηθικῶς καὶ συνεπληρώθη διὰ μακρᾶς προσθήκης ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω² καὶ ὑποσημειοῦται κατωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ. Πρὸς τούτοις ὁ Δοσιθέος εἰς μὲν τὴν γ' ἐρωταπόκρισιν προσέθηκεν εἰς τὰ ἀναγινωσκόμενα ἢ δευτεροκανονικὰ βιβλία καὶ «τῆς Ἐσθῆρ πρὸς τοῖς δέκα ἕτερα κεφάλαια ἕξ, τοῦ Ἐσδρα ἕτερον βιβλίον ἐν, τὸν Βαρούχ, τὴν ᾠδὴν τῶν τριῶν παίδων περιεχομένην εἰς τὸ γ' κεφάλαιον τοῦ Δανιήλ», εἰς δὲ τὴν δ' ἐρωταπόκρισιν παρενέβαλε μὲν τὴν παρενθετικὴν πρότασιν «τὸ γὰρ τὰς εἰκόνας προσκυνεῖν τιμὴ ἐστίν, οὐ λατρεία, κἂν καὶ σοφίζεται τὸ τῶν αἰρετικῶν σμῆνος λατρείαν τὴν τιμὴν λέγον», προσέθηκε δὲ τοὺς ἀναθεματισμοὺς «ἐκ τοῦ συνοδικοῦ τῆς ὀρθοδοξίας: τῷ φρουξαμένῳ συνεδρίῳ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων, ἀνάθεμα τρίς· τοῖς ἐκλαμβάνουσι τὰς περὶ τῆς θείας Γραφῆς ῥήσεις κατὰ τῶν εἰδώλων εἰς τὰς σεπτὰς εἰκόνας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, ἀνάθεμα τρίς· τοῖς λέγουσιν, ὅτι ὡς θεοῖς οἱ χριστιανοὶ ταῖς εἰκόσι προσῆλθον, ἀνάθεμα τρίς· τοῖς κοινωνοῦσιν ἐν γνώσει τοῖς ὑβρίζουσι καὶ ἀτιμᾶζουσι τὰς σεπτὰς εἰκόνας, ἀνάθεμα τρίς· τοῖς τολμῶσι λέγειν τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν εἰδωλά ποτε δεδέχθαι, ὡς ὅλον τὸ μυστήριον ἀνατρέπουσι καὶ τὴν χριστιανῶν ἐνυβρίζουσι πίστιν, ἀνάθεμα τρίς· εἴ τις τῆς χριστιανοκατηγορικῆς αἰρέσεως ὄντα τινὰ ἢ ἐν αὐτῇ τὸν βίον ἀπορρήξαντα διεκδικεῖ, ἀνάθεμα τρίς· εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν εἰκόνι περιγραφτὸν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἦτω ἀνάθεμα τρίς». Τέλος ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ ε' κεφαλαίου μεταξὺ ἄλλων ἐπιόησατο καὶ τὴν προσθήκην: «Μελετῶ τῷ ἁγιατάτῳ πάπῳ Ἀλεξανδρείας ἐν τοῖς περὶ τοῦ μυστηρίου συγγράμμασι καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς».

Καθόλου εἰπεῖν, ἐκ τῆς μελέτης πασῶν τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει προσθηκῶν, διορθώσεων, συμπληρώσεων, βελτιώσεων καὶ μεταβολῶν καταφαίνεται ἡ μεγάλη ἀξία αὐτῆς καὶ ἡ ὑπεροχὴ ἐν συγκρίσει πρὸς πάσας τὰς ἄλλας ἐκδόσεις. Καὶ ὁμως ἡ σπου-

1. Καὶ ἐν τῇ Perpetuité etc., τ. III. σ. 396. 399, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξαιρεται τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ προσθήκῃ τοῦ ιζ' ὄρου ὁ Δοσιθέος «rapporte un grand nombre de passages des Pères et d' autres écrivains ecclésiastiques, qui marquent une prodigieuse lecture, et qui peuvent faire voir aux Calvinistes que les Grecs ne sont pas si ignorants que le prétendait M. Claude, qui certainement n'aurait pas connu plusieurs auteurs cités par ce patriarche... Il cite aussi plusieurs auteurs plus récents, dont quelques-uns ne sont pas imprimés, ce qui fait voir le soin avec lequel il avait étudié cette matière».

2. Σελ. 264.

δαιοτάτη αὕτη ἔκδοσις, περιελθοῦσα ἔνωρις εἰς ἀφάνειαν καὶ λήθην, δὲν ἐλήφθη δυστυχῶς ὑπ' ὄψιν οὔτε ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα ἔκδοτῶν τῆς Ὁμολογίας Aymon, Harduin, Labbei, Kimmel, Μεσολωρᾶ, Mansi καὶ Michalcescu, οὔτε ὑπὸ τῶν ξένων μεταφραστῶν αὐτῆς, οὔτε γενικῶς ὑπὸ τῶν περὶ τὴν Συμβολικὴν καὶ Δογματικὴν Θεολογίαν ἀσχοληθέντων, οἵτινες πάντες ἠγγνόσαν τὴν τε ἔκδοσιν καὶ τὰς διορθωθείσας καὶ συμπληρωθείσας διδασκαλίας τῆς Ὁμολογίας, οὕτω δὲ ἐξηκολούθουν ἀποδίδοντες εἰς τὸν Δοσιθεὸν καὶ ὑπολαμβάνοντες ὡς ὀρθοδόξους διδασκαλίας, ἃς ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης ὡς οὐχὶ ἀκραιφνῶς ὀρθοδόξους διώρθωσεν ἢ πληρέστερον καὶ τελειότερον διετύπωσεν. Τὸ τοιοῦτον ἐν μέρει ἀποδοτέον καὶ εἰς τὴν σπάνιν τῶν ἀντιτύπων τῆς τρίτης ἐκδόσεως, διότι ταῦτα διενεμήθησαν δωρεὰν εἰς τὸν ὀρθόδοξον λαὸν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου καὶ τοῦ ἀναλαβόντος ταύτην ἠγεμόνος τῆς Οὐγγροβλαχίας Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα, οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι ἐξηγητήθησαν ἔνωρις. Τῷ ὄντι εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφιέρωσίν του ὁ Δοσιθεὸς γράφει, ὅτι, «ἐπειδὴ ἐχρειάσθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νῦν διὰ ἀναγκαίας αἰτίας ἡ ἔκδοσις» τοῦ «Ἐγχειριδίου», παρεκάλεσε τὸν ἠγεμόνα νὰ ἀναλάβῃ τὴν τύπωσίν του, «παρέχων αὐτὸ δωρεὰν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ»· ἐκεῖνος δὲ πράγματι ἄωρισε νὰ τυπωθῇ ἡ βίβλος μὲ ἔξοδα τῆς ἐκλαμπρότητός του καὶ νὰ μοιρασθῇ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους δωρεὰν»¹.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπεβάλλετο ἡ ἀναδημοσίευσις τῆς Ὁμολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου διορθωθέντος καὶ συμπληρωθέντος κειμένου τῆς τρίτης ἐκδόσεως. Ἡ ἀνάγκη δὲ αὕτη ἐγένετο αἰσθητὴ ἤδη παρὰ τοῖς ἐκδόταις τῆς «Perpetuité», οἵτινες παρετήρησαν, ὅτι τὸ ὄλον «Ἐγχειρίδιον» τοῦ Δοσιθέου «meriterait d'être imprimé de nouveau avec les additions qu'il y a faites»². Ἀκριβῶς τὴν ἀνάγκην καὶ ἔλλειψιν ταύτην ἐν τῇ Συμβολικῇ καὶ Δογματικῇ Θεολογίᾳ ἔρχεται νὰ θεραπεύσῃ καὶ πληρώσῃ ἡ παροῦσα ὑφ' ἡμῶν ἔκδοσις τῆς Ὁμολογίας, ἥτις διὰ πάντας τοὺς ἀνωτέρω λόγους γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ «Ἐγχειριδίου» τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου. Ἐν ταῖς κριτικαῖς δὲ ὑποσημειώσειςιν αὐτῆς σημειοῦμεν τὰς διαφορὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν προειρημένων ἔνδεκα ἄλλων ἐκδόσεων ὡς καὶ τῶν χειρογράφων τῆς Ὁμολογίας, παρ' ὧν ὁμως παρελάβομέν τινα, λεπτομερῶς ὑποσημειούμενα, ὡς π.χ. τὰ «ὄρος ἀ', β', γ'...» ἀντὶ τῶν «εἰς τὸ ἀ', β', γ'... κεφάλαιον» τοῦ «Ἐγχειριδίου», τὰ ἐν ἀρχῇ τῶν ὄρων «πιστεύομεν» ἀντὶ τῶν «ἔτι» τοῦ «Ἐγχειριδίου» κτλ., θεωρήσαντες ταῦτα ὡς μᾶλλον ἐνδεδειγμένα καὶ καθιερωμένα ὑπὸ τῆς μακρᾶς χρήσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐτέρων ἔνδεκα ἐκδόσεων, ἐφ' ὅσον μάλιστα πρόκειται περὶ αὐτοτελοῦς ἐκδόσεως τῆς Ὁμολογίας ἄνευ τῆς προτασσομένης ἐν τῷ «Ἐγχειριδίῳ» «Ἀντιρρήσεως»

1. Ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβείας, σ. ιβ'. Πρβλ. καὶ Perpetuité etc., τ. III. σ. 392.

2. Perpetuité, αὐτόθι.

τοῦ Μελετίου Συρίγου «κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων» τῆς Λουκαρίου Ὁμολογίας καὶ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Συνόδου, τῶν στρεφόμενων ὁμοίως «κατὰ τοῦ α', β', γ'... κεφαλαίου» τῆς Ὁμολογίας ἐκείνης. Δὲν ἐκρίναμεν δ' ὁμως ἀναγκαῖον νὰ ὑποσημειώσωμεν καὶ τινες ἀσημάντους μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰς ἢ ἡμετέρας διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ «Ἐγχειριδίου» περὶ τὴν σίξιν, τὸ ὑπογεγραμμένον ι, τὴν ἔκθλιψιν, τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, τὰ κεφαλαῖα ἢ μικρὰ γράμματα, ὡς καὶ διάφορα προφανῆ τυπογραφικὰ παροράματα κ.τ.δ. (π.χ. τὰ τοῦ «Ἐγχειριδίου» «κᾶν», «κᾶντεῦθεν», «ῥεῖποτε», «κᾶκεῖνα», «ἀναθεμάτισε—ἀναθεματίσθη» κ.τ.τ.). Ὁμοίως προκειμένου περὶ τῶν ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ χωρίων καὶ μαρτυριῶν τῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων παραπέμπομεν εἰς τὰς ἐν χρήσει συλλογὰς τοῦ Migne καὶ τοῦ Mansi ἢ ἄλλας μεμονωμένας ἐκδόσεις, ἐξαιρέσει τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι ἔργων, ἰδίᾳ τῶν μεταγενεστέρων βυζαντινῶν συγγραφέων τῶν γραψάντων κατὰ τῶν Λατίνων, παρὰ τῶν ὁποίων, ὡς καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων, ὁ Πατριάρχης παρέλαβε πολυαρίθμους μαρτυρίας, ἰδίως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ἐκτεταμένην ἔρευναν καὶ πολυμάθειαν τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου.

Κατωτέρω λοιπὸν παραθέτομεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ «Ἐγχειριδίου» τὸ κείμενον τῆς Ὁμολογίας τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου, ἔχον ὡς ἀκολούθως:

ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΔΟΣΙΘΕΟΥ

Δοσίθεος¹ ἕλεψ Θεοῦ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων² τοῖς ἐρωτῶσι καὶ πυνθανομένοις περὶ τῆς πίστεως καὶ θρησκείας τῶν Γραικῶν, ἦτοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς δηλονότι περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως φρονεῖ, ἐν ὀνόματι κοινῶς τῶν ὑποκειμένων τῷ καθ' ἡμᾶς ἀποστολικῷ θρόνῳ χριστιανῶν ἀπάντων καὶ τῶν ἐπιδημούντων τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ καὶ μεγάλη πόλει Ἱερουσαλήμ³ ὀρθοδόξων προσκυνητῶν (οἷς πᾶσα ἐν τοῖς περὶ πίστεως ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία συνάδει) ἐκδίδωσι σύντομον ὁμολογίαν ταύτην εἰς μαρτύριον πρὸς τε Θεοῦ πρὸς τε ἀνθρώπων εἰλικρινεῖ συνειδήσει, οὐδεμιᾶς ἄνευ προσποιήσεως.

Ῥορος α' ⁴

Πιστεύομεν εἰς⁵ ἓνα Θεὸν ἀληθῆ, παντοκράτορα καὶ ἀόριστον, Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα ἀγέννητον· Υἱὸν γεννητὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰῶνων, ὁμοούσιον αὐτῷ· Πνεῦμα ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὁμοούσιον. Ταύτας τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐν μιᾷ οὐσίᾳ παναγίαν Τριάδα προσαγορευόμεν, ὑπὸ πάσης κτίσεως αἰεὶ εὐλογουμένην, δοξαζομένην καὶ προσκυνουμένην.

Ῥορος β' ⁶

Πιστεύομεν⁷ τὴν θεῖαν καὶ ἱερὰν Γραφήν εἶναι⁸ θεοδίδακτον, καὶ διὰ τοῦτο ταύτῃ ἀδιστακτῶς πιστεύειν ὀφείλομεν, οὐκ ἄλλως μέντοι, ἀλλ' ἢ ὡς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ταύτην ἠρμήνευσε καὶ παρέδωκεν. Πᾶσα γὰρ⁹ αἰρετικῶν βδελυρία δέχεται μὲν τὴν θεῖαν Γραφήν, παρεξηγεῖται δ' αὐτὴν μεταφοραῖς καὶ ὁμωνυμίαις καὶ σοφίσμασι σοφίας ἀνθρωπίνης χρωμένη, συγχέουσα τὰ ἀσύγχυτα καὶ παίζουσα ἐν οὐ παικτοῖς. Ἄλλως γὰρ ἂν, ἄλλου ἄλλην ὀσημέραι περὶ αὐτῆς γνώμην ἐσχηκότος, οὐκ ἂν εἴη ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, Χριστοῦ χάριτι, ἕως τῆς σήμερον Ἐκκλησία μίαν γνώμην ἔχουσα περὶ πίστεως καὶ αἰεὶ ὡσαύτως καὶ ἀπαρασαλεύτως πιστεύουσα, ἀλλ' ἐσχίσθη ἂν

1. Δοσίθεος *μέχρι* προσποιήσεως JPAΒΔΕΖΗΘΙΚ, > CΓZA. 2. Ἱεροσολυμῶν ABΔΕΖΗΙΚ. 3. Ἱεροσολυμῶν AΔΕΣΤ. 4. οὐδὲ μᾶς JABΔΕΖ, οὐδὲ ιᾶς I. 5. ὄρος πρῶτος JP, εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον CΓ. 6. εἰς > JΓ. 7. ὄρος δευτέρος JP, εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον CΓ. 8. πιστεύομεν JPAΒΔΕΖΖΗΘΙΚΑ, ἔτι CΓ. 9. εἶναι > J. 10. πᾶσα γὰρ *μέχρι* τέλους *δραυ* > Δ.

εἰς μυρία¹ καὶ αἰρέσεσιν ὑπέκειτο, καὶ μὴδ' ἦν ἡ Ἐκκλησία ἀγία, στύλη καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας, ἀσπίδος τε καὶ θυτίδος χωρὶς, ὅπερ βλάσφημον μὲν ἐννοῆσαι, τὸ δὲ καὶ φρονῆσαι ἄθεον· οἱ γὰρ τοιαῦτα πρεσβεύοντες εἰσὶν² ἡ Ἐκκλησία τῶν³ πονηρευομένων, ὡς φαίνεται γεγυνοῦσα ἀναμφιβόλως ἡ τῶν αἰρετικῶν, καὶ μάλιστα τῶν⁴ ἀπὸ Καλουίνου⁵, (οἱ οὐκ αἰσχύνονται παρὰ τῆς Ἐκκλησίας μανθάνειν, ἔπειτα ταύτην πονηρῶς ἀποκρούεσθαι). Ὅθεν καὶ τὴν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μαρτυρίαν οὐχ ἤττον τῆς ἦν κέκτηται ἡ θεία Γραφή εἶναι πιστεύομεν. Ἐνὸς γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγίου Πνεύματος ὄντος ἀμφοτέρων δημιουργοῦ, ἴσόν ἐστι πάντως ὑπὸ τῆς Γραφῆς καὶ ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκεσθαι. Ἐπειτα ἄνθρωπον μὲν ὄντιναοῦν, λαλοῦντα ἄφ' ἑαυτοῦ, ἐνδέχεται ἁμαρτῆσαι καὶ ἀπατηῆσαι καὶ ἀπατηθῆναι, τὴν δὲ Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ὡς μὴδέποτε λαλήσασαν ἢ λαλοῦσαν⁶ ἄφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' ἐκ⁷ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, (ὁ καὶ διδάσκαλον ἀδιαλείπτως πλουτεῖ εἰς τὸν αἰῶνα), ἀδύνατον πάντῃ ἁμαρτῆσαι ἢ ὄλως ἀπατηῆσαι καὶ ἀπατηθῆναι, ἀλλ' ἔστιν ὡσαύτως τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀδιάπτωτος καὶ ἀέναον τὸ⁸ κύρος ἔχουσα.

Ἔπος γ' ¹⁰

Πιστεύομεν¹¹ τὸν ἄκρως ἀγαθὸν Θεὸν ἐξ αἰδίου οὐς ἐξελέξατο εἰς δόξαν προορίσαι, οὓς δ' αὐτὸν ἀπεδοκίμασεν εἰς κατάκρισιν παραχωρήσας· οὐχ ὅτι δὲ τούτους οὕτως ἠβουλήθη δικαιοῦσαι, τούτους δὲ ἀναιτίως παραχωρήσας καὶ κατακρίνας· ἀνοίκειον¹² γὰρ τοῦτο τῷ Πατρὶ τῶν ὄλων καὶ ἀπροσωπολήπτη¹³ καὶ θέλοντι πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν¹⁴ Θεῷ· ἀλλ' ὅτι τούτους μὲν προειδότα¹⁵ καλῶς τῷ αὐτεξουσίῳ χρησομένους, προορίσαι ὡς ἀγαθὸς καὶ πολυέλεος, τούτους δὲ κακῶς, κατακρίνας ὡς δίκαιος¹⁶.

Ἐννοοῦμεν δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ αὐτεξουσίου οὕτως, ὥστε τῆς θείας καὶ φωτιστικῆς χάριτος, ἦν καὶ προκαταρτικὴν προσαγορευόμεν, οἷον φῶς τοῖς ἐν σκότει παρὰ τῆς θείας ἀγαθότητος πᾶσι χορηγούμενης¹⁷ τοῖς βουλομένοις ὑπεῖξαι ταύτη (καὶ γὰρ οὐ τοὺς μὴ θέλοντας, ἀλλὰ τοὺς θέλοντας ὠφελεῖ)

14. Α' Τιμ. 2, 4.

1. μυρία ΑΒΕΣΖΗΙΚΑ. 2. ὅπερ βλάσφημον *μέχρις* εἰσὶν + CG, > JBABE ΖΖΗΘΙΚΑ, *ἐχούσας* ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία... 3. ἡ > J. 4. τῶν + CG. 5. τῶν· ἡ ΡΘ, τὴν ΗΚ. 6. καὶ μάλιστα τῶν ἀπὸ Καλουίνου > ΖΛ. 7. ἡ λαλοῦσαν > J. 8. ἐκ: διὰ JCG. 9. τὸ > ΗΘΚ. 10. ὁρος τρίτος JP, εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον CG. 11. πιστεύομεν: ἔτι CG. 12. ἀνοίκειον *μέχρι τέλους* θρον > Δ. 13. ἀπροσωπολείπη SABΓΕΣΗΙΚ. 15. προειδότα JCG, προείδεν PABEΣΖΗΘΙΚΑ. 16. προορίσαι *μέχρι* δίκαιος CG, χρησομένους, τούτους δὲ κακῶς, προορίσαι ἢ κατακρίνας JBABEΣΖΗΘΙΚΑ. 17. χορηγούμενον J.

καὶ συγκατατεθῆναι, ἐν οἷς ἐκείνη ἐντέλλεται, πρὸς σωτηρίαν οὖσιν ἀναγκαιοτάτοις, δωρεῖσθαι ἐπομένως καὶ ἰδικὴν χάριν, ἣτις συνεργοῦσα καὶ ἐνδυναμοῦσα καὶ ἐμμόνους πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην, ταῦτόν εἶπεῖν, πρὸς ᾧ Θεὸς θέλει ἡμᾶς ἐργάζεσθαι ἀγαθὰ (ἃ καὶ ἡ προκαταρκτικὴ χάρις προσενετείλατο) ἀποτελοῦσα, δικαιοῖ καὶ προωρισμένους ποιεῖ· τοῖς δὲ μὴ θέλουσιν ὑπακῦσαι καὶ συγκατατεθῆναι τῇ χάριτι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' ἃ Θεὸς βούλεται ἡμᾶς ἐργάζεσθαι τηροῦσι, καὶ ἐν τοῖς τοῦ σατανᾶ ἐπιτηδεύμασι τὴν ἦν παρὰ Θεοῦ εἰλήφασιν αὐτεξουσιότητα εἰς τὸ ἐργάζεσθαι ἐκουσίως τὸ ἀγαθόν, καταχρωμένοι, γίνεσθαι τὴν παραχώρησιν εἰς αἰδιον κατάκρισιν.

Τὸ δὲ λέγειν τοὺς¹ παμμιάρους αἰρετικούς (ὡς κεῖται ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ²) τὸν Θεὸν προορίζειν ἢ κατακρίνειν μηδαμῶς εἰς τὰ ἔργα ἀποβλέποντα τῶν προοριζομένων ἢ κατακρινομένων, βέβηλον καὶ ἀνόσιον οἶδαμεν. Ἐμάχετο γὰρ ἂν οὕτως ἡ Γραφὴ πρὸς ἑαυτήν, διὰ τῶν ἔργων τῷ πιστῷ διδάσκουσα τὴν σωτηρίαν, καὶ τὸν Θεὸν³ αἴτιον ὑποθεμένη κατὰ⁴ τὴν φωτιστικὴν χάριν, ἣν μὴ προηγησαμένων⁵ ἔργων, παρέχει κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ⁶, δεῖξαι⁷ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν τῶν θείων πραγμάτων ἀλήθειαν, καὶ διδάξαι ὅπως οὗτος ταύτη⁸ συγκατατεθῆ, εἰ βούλοιο, καὶ ποιήσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον, ὡς εἴρηται⁹, καὶ οὕτω σωτηρίας¹⁰ τυχεῖν· οὐκ ἀναιρεῖ τὸ θέλειν ἢ μὴ θέλειν ὑπακοῦσαι ἢ μὴ ὑπακοῦσαι αὐτῷ¹⁰.

Ἄλλὰ καὶ τὸ τὴν θείαν θέλησιν αἰτίαν εἶναι τῶν κατακρινομένων οὕτως ἀπλῶς καὶ ἀναιτίως, ποίαν οὐκ ἔχει μανίαν; ¹¹ ποίαν οὐκ ἐπιφέρει κατὰ τοῦ Θεοῦ συκοφαντίαν; καὶ ποίαν εἰς τὸ ὕψος οὐ λαλεῖ ἀδικίαν καὶ βλασφημίαν; Ἀπίεραστον¹² μὲν γὰρ κακῶν τὸ θεῖον, καὶ πάντων ἐξ Ἰσου ἐθέλον¹³ τὴν σωτηρίαν¹⁴, ὡς μὴ ἔχουσης χώραν τῆς προσωποληψίας¹⁵ παρ' αὐτῷ οἶδαμεν, καὶ¹⁶ τοῖς βεβήλοις γενομένοις σκεύεσι διὰ μοχθηρὰν αὐτῶν προαίρεσιν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, ὡς δίκαιον παραχωρεῖν τὴν κατάκρισιν ὁμολογοῦμεν. Κολάσεως δ' αἰωνίου, ὁμότητός τε καὶ ἀσπλαγχνίας¹⁷ καὶ μισανθρωπίας αἴτιον οὐποτε φαμεν¹⁸ τὸν Θεόν, τὸν¹⁹ χαρὰν γίνεσθαι ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ μετανοοῦντι ἀμαρτωλῷ ἀποφηνάμενον²⁰. Μὴ γένοιτο ἡμᾶς

5. Ῥωμ. 2,4.

14. Α' Τιμ. 2,4.

20. Λουκ. 15, 7.10.

1. τοὺς > ΗΘΚ. 2. ὡς μέχρι κεφαλαίῳ > ΖΛ. 3. Θεὸν + μόνον, κατὰ + μόνον JPAΒΕΨΖΗΘΙΚΛ. 4. προηγήσατο J. 5. κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ + CΓ, > JPAΒΕΨΖΗΘΙΚΛ. 6. διδάξει J. 7. ταύτη JCF, ἐκείνη PABEΨΖΗΘΙΚΛ. 8. ὡς εἴρηται + JCF, > PABEΨΖΗΘΙΚΛ. 9. σωτηρίαν AETI. 10. ἢ μὴ θέλειν ὑπακοῦσαι αὐτῷ JCF, ἢ μὴ θέλειν ὑπακοῦσαι καὶ <ἢ> μὴ ὑπακοῦσαι αὐτῷ ABETHIK. 11. ποίαν οὐκ ἔχει μανίαν > ΗΘΚ. 12. ἀπίεραστον JCAΓEΨI. 13. ἐθέλον AETI, ἐθέλοντα σωτηρίαν ΗΚ. 15. ὡς μὴ ἔχουσαν χώραν τῆς προσωποληψίας JCF. 16. καὶ > AETI. 17. ἀσπλαγχνίας ETI. 18. οὐποτε, οὐποτε φαμεν PABEΨHIK, οὐποτ' ἐφαμεν Λ. 19. τόν: τὴν ΖΗΘΚΛ.

οὕτως ἢ¹ πιστεῦσαι ἢ ἐννοῆσαι, ἕως ἂν ἑαυτῶν ἔσμεν. Ἀποστρεφόμεθα δὲ τοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ λέγοντας καὶ φρονούντας, καὶ χεῖρους αὐτοὺς τῶν ἐπ' ἄσβεστα διαβεβημένων εἶναι ὁμολογοῦμεν².

Ῥορος δ' ἄ

Πιστεύομεν⁴ τὸν τρισυπόστατον Θεόν, τὸν Πατέρα⁵, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ποιητὴν εἶναι ὄρατῶν τε πάντων καὶ ἀόρατῶν⁶ καὶ⁷ ἀόρατα μὲν τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, ψυχὰς τε λογικὰς καὶ δαίμονας (εἰ καὶ μὴ τοιούτους τοὺς δαίμονας, ὡς αὐτοὶ προαιρέσει ἰδίᾳ ὑστερον ἐγένοντο, ὁ Θεὸς πεποίηκεν)⁸ ὄρατὰ δὲ, οὐρανὸν καὶ τὰ ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι δὲ φύσει ἀγαθὸς ὁ ποιητὴς, ἐποίησε καλὰ λίαν πάντα ὅσα⁹ ἐποίησεν⁸. Οὐδὲ δύναται ποτε⁹ κακοῦ ποιητὴς εἶναι. Εἰ δέ τι κακόν, ταῦτόν εἶπείν ἀμάρτημα, γινόμενον ἐναντίως τῇ θεῷ θελήσει, ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τῷ διαβόλῳ¹⁰, (ἀπλῶς γὰρ ἐν τῇ φύσει κακὸν οὐκ οἶδαμεν), ἐκεῖνο ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ διαβόλου¹¹ εἶναι. Κανὼν γὰρ ἐστὶν ἀληθὴς καὶ ἀδιάπτωτος, κακοῦ τὸν Θεὸν μηδαμῶς εἶναι δημιουργόν, μήτε¹² μὴν ὅλως δικαίῳ λόγῳ τοῦ Θεοῦ καταψηφίζεσθαι.

Ῥορος ε' ἰβ

Πιστεύομεν¹⁴ πάντα τὰ ὄντα, εἴτε ὄρατὰ εἴτε ἀόρατα, ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ κυβερνᾶσθαι προνοίας, τὰ δὲ κακά, ἢ κακά, προειδέναι μὲν τὸν Θεὸν καὶ παραχωρεῖν¹⁵, οὐ μὴν καὶ προνοητὴν εἶναι τούτων, ἐπεὶ μὴδὲ ποιητὴν ἤδη γεγεννημένα δέ, ἔσθ' ὅτε ἐπευθύνεσθαι¹⁶ πρὸς τι χρήσιμον ὑπὸ τῆς ἄκρας ἀγαθότητος, οὐ ποιούσης μὲν, ἐγκεντριζούσης δὲ πρὸς τὸ κρεῖττον, ὡς οἷόν τε ἐκείνοις. Ἐκθειάζειν¹⁷ δέ, ἀλλ' οὐκ ἐξετάζειν ὀφείλομεν τὴν θεῖαν πρόνοιαν ἐν τοῖς ἀπορρήτοις καὶ μὴδ' ὅλως ἀποκαλυφθεῖσι κρίμασι. Τὰ μέντοι παρὰ τῇ θεῷ Γραφῇ παραδεδομένα περὶ αὐτῆς, ὡς συντείνοντα πρὸς ζωὴν αἰώνιον, δεῖν ἡμᾶς εὐγνωμόνως ἀνερευνᾶν καὶ ἐπομένως ταῖς¹⁸ πρώταις περὶ Θεοῦ ἐννοίαις ἀνενδοιάστως ἐκλαμβάνειν.

8. Γέν. 1,31.

1. ἢ > ΖΛ. 2. ἀποστρεφόμεθα μέχρι ὁμολογοῦμεν CG, ἔσμεν, ἀναθέματι δὲ αἰωνίῳ καθυποβάλλομεν τοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ λέγοντας καὶ φρονούντας καὶ χεῖρους πάντων ἀπίστων γινώσκομεν JPAΒΕΓΖΗΘΙΚΛ. 3. ὄρος τέταρτος JP, εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον CG. 4. πιστεύομεν: ἔτι CG. 5. πατέρα: πνεῦμα ΑΕΣΙ. 6. καὶ μέχρι τέλους δρον > Δ. 7. ὅσα πάντα JCG. 8. πότε ΑΣΙ. 9. διαβόλῳ JCG, δαίμονι PABEΓΖΗΘΙΚΛ. 10. δαίμονος J. 11. μὴδε ΗΘΚ. 12. ὄρος πέμπτος JP, εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον CG. 13. πιστεύομεν: ἔτι CG. 14. παραχωρεῖν ΑΣΙ. 15. ἐπευθύνεσθαι ΔΖ, ὑπευθύνεσθαι ΣΙ. ἀπευθύνεσθαι Θ. 16. ἐκθειάζειν ΑΣ. 17. ταῖς Δ.

Ὁρος ς' 1

Πιστεύομεν 3 τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, κτισθέντα παρὰ Θεοῦ, ἐν παραδείσῳ πεπτωκέναι, ὅτε 4 παριδὼν τὴν θείαν ἐντολήν, τῇ τοῦ ὄφραως ἀπατηλῆ συμβουλῇ ἐπειθάρχησε· κἀντεῦθεν 4 ἀναβλύσαι τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν τῇ διαδοχῇ, ὥστε μηδένα κατὰ σάρκα γεννᾶσθαι, ὃς τὸ φορτίον οὐκ ἐπιφέρει τοῦτο, (ὄπερ 5 ἔστιν ἡ ἐγκυμμένη ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν κλισίς πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, οὐ καθ' 6 ἑαυτὴν ἁμαρτία, οὐ γὰρ αἱ ἀσυγκατάθετοι καὶ ἄνευ πράξεως προσβολαὶ ἁμαρτία, ἔγκυται γὰρ φησιν ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος 6), καὶ τοὺς καρποὺς αὐτῆς οὐκ αἰσθάνεται ἐν τῷ νῦν αἵωνι.

Καρποὺς δέ φαμεν καὶ φορτίον οὐ τὴν θανάσιμον 7 ἁμαρτίαν, οἷον ἀσέβειαν, βλασφημίαν, φόνον, παιδεραστείαν, μοιχείαν, πορνείαν, ἔχθος 8, καὶ εἴ τι ἕτερον ὑπὸ μοχθηρᾶς προαιρέσεως ἐναντίον τῇ θεῷ θελήσει γίνεται 9, οὐχ ὑπὸ φύσεως· πολλοὶ γὰρ τῶν τε προπατόρων καὶ προφητῶν καὶ ἕτεροι μυριοί, ὅσοι τῶν ἐν τῇ σκιᾷ 10 καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ὃ τε θεῖος πρόδρομος καὶ κατ' 11 ἐξαιρετον λόγον ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου μήτηρ 11 καὶ ἀειπαρθένος Μαρία τῶν τοιούτων καὶ 12 τῶν ὁμοίων τούτοις πλημμελημάτων οὐκ ἐπειράθησαν 13 παντελῶς 14· ἀλλ' 15 ἅπερ ὡς ποινήν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν παράβασιν δέδωκεν ἡ θεία δικαιοσύνη, οἷον ἰδρῶτας τῶν πόνων, θλίψεις, σωματικὰς ἀσθενείας, ὠδίνας τοῦ τίκτειν, καὶ τέως τὸ ζῆν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐπιπόνως, καὶ τελευταῖον τὸν σωματικὸν θάνατον.

Ὁρος ζ' 16

Πιστεύομεν 17 τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν 18 Ἰησοῦν Χριστόν, κένωσιν ὑποστήναι, τοῦτ' 19 ἔστιν, ἐν τῇ ἰδίᾳ ὑποστάσει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν 19 προσειληφέναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου, ἐν τῇ γαστρὶ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας συλληφθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, γεννηθέντα χωρὶς τοῦ δοῦναι πόνον

6. Γέν. 8, 21.

1. ὄρος ἕκτος JP, εἰς τὸ ἕκτον κεφάλαιον CG. 2. πιστεύομεν: ἔτι CG.
3. ὅτε CG, ὅτε + καὶ JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 4. κἀν θεῦθεν A, κἀν τεῦθεν ΓΙ.
5. ὄπερ μέχρι νεότητος + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 7. θανάσιμον + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 8. φορτίον, τὴν ἁμαρτίαν, οἷον ἀσέβειαν, βλασφημίαν, φόνον, ἔχθος Z. 9. γίνεται: γεννᾶσθαι Δ. 10. σκιᾷ + τοῦ νόμου Θ.
11. μήτηρ JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 12. τῶν τοιούτων καὶ > J. 13. ἐπειράθησαν CG. 14. παντελῶς + JCG, > PABΔEZHTIKΛ. 15. ἀλλὰ + τὸ παρακεῖσθαι ἡμῖν τὸ κακόν, καὶ ἅπερ ZΛ. 16. ὄρος ἕβδομος JP, εἰς τὸ ἕβδομον κεφάλαιον CG. 17. πιστεύομεν: ἔτι CG. 18. τὸν Κύριον ἡμῶν > HΘK, Κύριον ἡμῶν τούτεστιν J. 19. σάρκα: φύσιν CG (ἰδιόχειρος διάρθωσις Δοσιθέου ἐν τῇ ςᾷ C), σάρκα JPAΒΔEZHTIKΛ.

ἢ ὠδύνας τῇ ἰδίᾳ κατὰ σάρκα μητρὶ, ἢ τὴν παρθενίαν αὐτῆς διασεῖσαι, παθόντα, ταφέντα, ἀναστάντα ἐν δόξῃ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, ἀνεληθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθιζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃν καὶ προσδοκῶμεν ἐλευσόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Ἔπος 9¹

Πιστεύομεν² τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μόνον μεσίτην γεγενῆαι, καὶ δόντα ἑαυτὸν λύτρον³ περὶ πάντων τὴν καταλλαγὴν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος πεποιηκέναι⁴ ἀναμέσον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ αὐτὸν κηδόμενον τῶν ἰδίων εἶναι παράκλητον καὶ ἰλασμόν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Ἐν ταῖς⁵ πρὸς αὐτὸν μέντοι ἐντεύξεσι καὶ αἰτήσεσιν εἶναι πρεσβευτὰς τοὺς ἁγίους φαμέν, καὶ πρὸ πάντων τὴν πανάχραντον μητέρα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοὺς τε ἁγίους ἀγγέλους, οὓς καὶ προστατοῦντας ἡμῶν οἴδαμεν, ἀποστόλους, προφήτας, μάρτυρας, ὁσίους, καὶ πάντας οὓς ἐκεῖνος ἐδόξασεν ὡς πιστοὺς αὐτοῦ θεράποντας, οἷς συναριθμοῦμεν καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, ὡς παρισταμένους⁶ τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τοὺς ἀρετῇ διαφέροντας δικαίους ἀνδρας. Εὐχέσθαι γὰρ ὑπὲρ ἀλλήλων, καὶ πολὺ ἰσχύειν τὴν δέησιν τοῦ δικαίου⁷, καὶ μᾶλλον ἀκοῦειν τὸν Θεὸν τῶν ἁγίων, ἥπερ τῶν ἐν ἁμαρτίαις ἐγκαλινδουμένων, ἐκ τῶν ἱερῶν διδασκόμεθα λογίων. Οὐ μόνον δ⁸ ἔτι ὄντας ἐν τῇ παροικίᾳ τοὺς ἁγίους μεσίτας καὶ πρεσβευτὰς ἡμῶν πρὸς Θεὸν ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον μάλιστα, ὅτε καὶ τῶν ἐσόπτρων λυθέντων⁹ καθαρῶς ἐποπτεύουσι τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὸ ἄπειρον ἐκείνης φῶς τούτων ἐν τῷ νῷ τίθησι τὰ ἡμέτερα. Ὡς γὰρ τοὺς προφήτας ἐν⁹ αἰσθητῷ ὄντας σώματι οὐκ ἀμφιβάλλομεν εἶδέναι τὰ ἐν οὐρανῷ, δι⁸ ὃν τὰ μέλλοντα ἐχρησμοδότουν¹⁰, οὕτω καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ὡς ἀγγέλους γεγεννημένους¹¹ ἁγίους εἶδέναι τὰ ἡμέτερα τῷ ἀπίρῳ τοῦ Θεοῦ φωτὶ οὐ διστάζομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνενδοιάστως πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν.

Ἔπος 10¹²

Πιστεύομεν¹³ μηδένα σφίζεσθαι ἄνευ πίστεως. Καλοῦμεν δὲ πίστιν τὴν οὖσαν ἐν ἡμῖν ὀρθοτάτην ὑπόληψιν, εἴτουν δόξαν¹⁴, περὶ Θεοῦ καὶ τῶν

7. Ἰακ. 5,16. 8. Α' Κορ. 13,12.

1. ὄρος ὄγδοος JP, εἰς τὸ ὄγδοον κεφάλαιον CG. 2. πιστεύομεν : ἔτι CG.
3. λύτρος Δ. 4. πεπονηκέναι ΗΘΚ. 5. ἐν ταῖς μέχρι τέλους ὄρου > Δ.
6. παρισταμένους ΑΒΗΚ, παρισταμένους ΡΕΖΘΙ. 9. ἐν + τῷ ΡΑΒΕΖΗΘΙ
ΚΔ, > JCG. 10. ἐχρησμοδότουν JCPABΓΕΖΗΘΙΚΑ. 11. γεγεννημέ-
νους ΗΙΚ. 12. ὄρος ἔννατος JP, εἰς τὸ ἔννατον κεφάλαιον CG. 13. πι-
στεύομεν : ἔτι CG. 14. εἴτουν δόξαν + CG, > JPAΒΑΕΖΗΘΙΚΑ.

θείων, ὡς περιέχεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τῶν οἰκου-
μενικῶν συνόδων¹, ἧτις ἐνεργουμένη διὰ τῆς ἀγάπης, ταυτόν² εἶπειν, διὰ
τῶν θείων ἐντολῶν, δικαιοῖ ἡμᾶς παρὰ Χριστοῦ, καὶ ταύτης ἄνευ τῷ Θεῷ
εὐαρεστῆσαι ἀδύνατον.

Ὅρος ι'

Πιστεύομεν³ τὴν λεγομένην, μᾶλλον δὲ τὴν οὖσαν ἁγίαν, καθολικὴν
καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ἣν καὶ⁴ πιστεύειν δεδιδάγμεθα⁵, πάντας
τοὺς ἐν Χριστῷ πιστοὺς καθόλου περιέχειν, οἵτινες εἰσὶ τὰ ἔθνη, (ἢ δο-
θεῖσα παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Χριστῷ κληρονομία καὶ κατάσχεσις, ἐξηπλω-
μένη εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς), εἰ καὶ⁶ εἰσέτι καὶ νῦν ἐν τῇ παροικίᾳ ὄντες,
οὐκ ἔφθασαν ἐν τῇ πατρίδι ἀποδημῆσαι. Μηδαμῶς δὲ συγγέομεν τὴν ἐν τῇ
παροικίᾳ ταύτῃ Ἐκκλησίαν τῇ⁷ ἐν τῇ πατρίδι, διὰ⁸ τὸ εἶναι τυχόν, ὡς
φασὶ τινες τῶν αἰρετικῶν, καὶ τῶν δύο τὰ μέλη πρόβατα τοῦ ἀρχιεπιμένου
Θεοῦ, καὶ καταγιάζεσθαι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄτοπον γὰρ ἅμα
καὶ ἀδύνατον, ἐπειδὴ ἡ μὲν ἔτι πνυκτεύει καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἔστιν, ἡ δὲ τρο-
παιοφόρεῖ καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἀποκατέστη⁹, καὶ τὸ βραβεῖον εἴληφεν.

Ἦσινος Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδὴ θνητὸς ἄνθρωπος καθόλου καὶ
αἰδίου κεφαλὴ εἶναι οὐ δύναται¹⁰, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς
ἔστι κεφαλὴ, καὶ αὐτὸς τοὺς οἴκας ἔχων ἐν τῇ τῆς Ἐκκλησίας κυβερνήσει,
πηδαλιουχεὶ διὰ τῶν ἁγίων πατέρων. Καὶ διὰ τοῦτο ταῖς κατὰ μέρος Ἐκ-
κλησίαις, κυρίως οὖσαις Ἐκκλησίαις καὶ ὑπὸ κυρίως μελῶν συνισταμέναις,
ἡγουμένους καὶ ποιμένας καὶ ὅλως οὐκ ἐν καταχρῆσει¹¹, ἀλλὰ κυρίως ἀρχὰς
καὶ κεφαλὰς τοὺς ἐπισκόπους ἔθηκε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ εἰς ἄνθρωπον
θνητόν, ἀλλ'¹² εἰς τὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν ἀφορώ-
σας, καὶ εἰς αὐτὸν τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὴν κεφαλὴν χορηγίας¹³ ἀναβι-
βαζούσας δηλονότι.

Ἐπειδὴ¹⁴ δὲ¹⁵ μετὰ τῶν ἄλλων ἀσεβειῶν ἔδοξε καὶ τοῦτο τοῖς Καλουτί-
νοις¹⁶, ὅτι τυχόν ταυτόν ἔστιν ἱερεὺς ἀπλῶς καὶ ἀργιτερεὺς, καὶ δυνατὸν¹⁷
μὴ εἶναι ἀρχιερεῖα, καὶ διὰ τινων ἱερέων τὴν Ἐκκλησίαν κυβερνασθαι, καὶ

1. ὡς περιέχεται μέχρι συνόδων + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΑ. 2. τ' αὐτὸν Α.
3. ὅρος δέκατος JP, εἰς τὸ δέκατον κεφάλαιον CG. 4. πιστεύομεν: ἔτι CG.
5. ἦν καὶ > J. 6. εἰς ἣν καὶ πιστεύειν δεδιδάγμεθα > Δ. 7. εἰσὶ τὰ
ἔθνη μέχρις εἰ καὶ + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΑ, ἐχούσας οἵτινες δηλονότι εἰσέτι
καὶ νῦν... 8. τῇ > J. 9. διὰ > J. 10. ἀποκατέσθαι Γ. 11. οὐ
δύνατον ΗΚ, θνητὸν ἄνθρωπον καθόλου καὶ αἰδίου κεφαλὴν εἶναι οὐ δυνατὸν Θ.
12. καταχρῆσει Γ. 13. οὐκ εἰς ἄνθρωπον θνητόν ἀλλ' + CG, > JPAΒΔΕΖΗ
ΘΙΚΑ. 14. χορηγίας CG, χορηγίας ΑΕΖΙ. 15. ἐπειδὴ μέχρι τέλους ὄρον
> Δ. 16. δὲ + καὶ CG. 17. τοῖς Καλουτίνοις: τοῖς αἰρετικοῖς ΖΛ.
18. δύνατον ΑΕΖΙ.

οὐκ ἀρχιερεὺς ἀλλὰ καὶ ἱερεὺς δύναται χειροτονεῖν ἱερέα, καὶ πλείονας ἱερεῖς χειροτονεῖν ἀρχιερέα, καὶ ταύτης τῆς κακεντρεχείας ἡ κοινωνὸν εἶναι μεγαλορρημονοῦσι καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, οὐ ἕνεκα καὶ τὸ δέκατον κεφάλαιον συγγέγραπται Κυρίλλῳ², φαιμέν πλατύτερον³ κατὰ τὴν ἄνωθεν ἐπικρατήσαν⁴ γνώμην τῆ Ἀνατολικῆ Ἐκκλησία.

*Ὅτι τὸ ἐπισκοπικόν⁵ ἀξίωμα οὕτως ἐστὶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγκαῖον, ὥστε χωρὶς αὐτοῦ μὴ δύνασθαι μήτε Ἐκκλησίαν μήτε χριστιανόν τινα ἢ εἶναι ἢ ὄλως λέγεσθαι. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἀξιωθεὶς ἐπίσκοπος εἶναι⁶, ὡς ἀποστολικὸς διάδοχος, τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἐκείνῳ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰς τὸ δεσμεῖν τε καὶ λύειν χειρῶν ἐπιθέσει καὶ ἐπικλήσει τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀλληλοδιαδόχως λαβῶν, ζῶσα ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετέξει⁷ πληρესτάτῃ⁸ ἐνεργείας τοῦ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, πηγὴ πάντων τῶν μυστηρίων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, δι' ὧν σωτηρίας ἐπιτυγχάνομεν. Οὕτω δὲ αὐτοῦ τὸ ἀναγκαῖον ἐννοοῦμεν⁹ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ¹⁰ τὴν ἀναπνοὴν καὶ¹¹ ἐν τῷ αἰσθητῷ τούτῳ¹² κόσμῳ τὸν ἥλιον. Ὅθεν καὶ τισι κομψῶς πρὸς ἔπαινον τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος εἴρηται, ὅτι¹³ Θεὸς ἐν τῇ οὐρανῷ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησία καὶ ἥλιος ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦτο ἕκαστος ἀρχιερεὺς ἐν τῇ κατὰ μέρος ἐκκλησίᾳ¹⁴, ὡς δι' οὐ τὸ ποιμνιον¹⁵ λαμπρύνεται, θάλπει καὶ ναὸς Θεοῦ γίνεται¹⁶.

*Ὅτι δὲ ἀλληλοδιαδόχως τὸ τῆς ἐπισκοπῆς¹⁷ μέγα μυστήριον καὶ ἀξίωμα δίδοται μέχρις ἡμῶν, φανερόν. Ὁ γὰρ Κύριος εἰπὼν εἶναι μεθ' ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα¹⁸, εἰ καὶ κατ' ἄλλους τρόπους χάριτος καὶ θεῶν εὐεργετημάτων ἐστὶ μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' οὐκ κυριωτέρῳ τρόπῳ διὰ τῆς ἐπισκοπικῆς τελεταρχίας οἰκειοῦται ἡμᾶς, καὶ σύνεστιν ἡμῖν, καὶ διὰ τῶν ἱερῶν μυστηρίων ἐνοῦται ἡμῖν, ὧν πρωτουργὸς ἐστὶ καὶ τελετάρχης διὰ τοῦ Πνεύματος ὁ ἐπίσκοπος¹⁹ καὶ οὐκ ἐξ αἰρέσει ὑποπεσεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ Δάμασος²⁰ : δ' ἐπιστολῇ πρὸς Ἀφρικανοὺς ἔλεγε, τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν τοῖς ἐπισκόποις γενικῶς ἐπιτετράφθαι²⁰, καὶ Κλήμης πρῶτος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ Εὐδόδιος²¹ ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ Μᾶρκος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πέτρου διάδοχοι ὁμολογοῦνται. Καὶ Στάχυν ἐν τῷ τῆς Κωνταντινουπόλεως θρόνῳ ὁ θεῖος Ἀν-

16. Β' Κορ. 6,16.

18. Ματθ. 28, 10.

20. MPL. 18,425. MCC. 3,431.

1. κακεντρεχείας ΑΒΕΣΗΙΚ. 2. οὐ ἕνεκα μέχρι Κυρίλλῳ > ΖΛ. 3. πλατύτερον > ΖΛ, πλατότερον ΑΕΣΙ. 4. ἐπικρατήσαν ΣΓ. 5. τὸ ἐπισκοπικόν ΣΓ, τὸ τοῦ ἐπισκόπου ΙΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 6. ὁ ἀξιωθεὶς ἐπίσκοπος εἶναι + ΣΓ, > ΙΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 7. μετέξει ΑΒΕΣΗΙΚ. 8. πληρესτάτης ΖΘ. 9. ἐννοοῦμεν Γ. 10. ἀνθρώπῳ : βίῳ ΙΣΓ. 11. καὶ : τὸ Ι. 12. αἰσθητῷ τούτῳ + ΣΓ, > ΙΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 13. ὅτι : εἴ τι ΣΓ. 14. κόσμῳ, τοῦτο ἕκαστος ἀρχιερεὺς ἐν τῇ κατὰ μέρος ἐκκλησίᾳ > Ι. 15. ποιμνιον ΒΖ. 17. ἐπισκοπῆς ΣΓ, ἐπισκοπικῆς ΙΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 19. Δάμασος ΙΣΓ, Δαμασκηνὸς ΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 21. Εὐδόδιος Ι, Εὐδόδος ΣΓ.

δράς ἀντ' ἐκείνου καθίστησι, καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ καὶ ἁγία πόλει Ἱερουσαλήμ ὁ μὲν Κύριος Ἰάκωβον ποιεῖ, μετὰ δὲ Ἰάκωβον ἕτερος ἐγένετο, καὶ μετ' ἐκείνον ἕτερος ἄχρῃς ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ Ἐρτουλλιανὸς³ ἐν τῇ πρὸς Παπιανὸν ἐπιστολῇ πάντας τοὺς ἐπισκόπους ἀποστολικούς διαδόχους καλεῖ. Τούτων τὴν διαδοχὴν καὶ τὴν ἀποστολικὴν ἀξίαν καὶ ἐξουσίαν καὶ Εὐσέβιος⁴ ὁ Παμφίλου μαρτυρεῖ, καὶ ἀπλῶς οἱ πατέρες μαρτυροῦσιν, οὓς περιττὸν ἐγκαταλέγειν, καὶ ἡ κοινὴ καὶ ἀρχαιοτάτη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας συνήθεια καὶ πρᾶξις⁵ βεβαιοῖ.

Ὅτι δὲ διαφέρει τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀπλῶς ἱερέως, δῆλον. Ὁ γὰρ ἱερεὺς χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, ἐπίσκοπος δὲ οὐ χειροτονεῖται ὑπὸ ἱερέως, ἀλλ' ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἀρχιερέων, ὡς ὁ ἀποστολικὸς βούλεται κανὼν⁶. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς οὐκ ἐκλέγεται ὑπὸ τῶν ἱερέων, εἴτουν πρεσβυτέρων, οὔτ' ἐκλέγεται ὑπὸ πολιτικῶν ἀρχόντων, κἂν καὶ ἀρετῇ διαφέρωσιν⁷, ἀλλ' ὑπὸ τῆς⁸ συνόδου τῆς ἀνωτάτης⁹ Ἐκκλησίας τοῦ κλίματος ἐκείνου, ἐν ᾧ κεῖται ἢ πόλις ἢ δεξιμένη τὸν χειροτονηθῆσόμενον, ἢ τοῦλάχιστον ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ἐν ἧ¹⁰ δεῖ γίνεσθαι¹¹ τὸν ἐπίσκοπον. Εἰ δέ ποτε καὶ ἡ πόλις ἐκλέξοι¹², ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς¹³ ἢ γὰρ ἐκλογὴ τῇ συνόδῳ ἀναφέρεται, καὶ εἰ μὲν δόξοι¹⁴ ταύτην κατὰ κανόνας καλῶς ἔχειν, ὁ ἐκλεχθεὶς προβάλλεται διὰ τῆς χειροθεσίας μὲν τῶν ἐπισκόπων, τῇ ἐπικλήσει δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος, εἰ δὲ μή, ὃν βούλεται ἢ σύνοδος, ἐκείνος καὶ προβιβάζεται. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς εἰς ἑαυτὸν σώζει τὴν ἣν εἴληψεν ἐξουσίαν καὶ χάριν τῆς ἱερωσύνης, ὁ ἐπίσκοπος δὲ καὶ ἑτέροις μεταδίδωσιν. Καὶ ὁ μὲν ἤδη λαβὼν τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, βάπτισμα μόνον τελεῖ τὸ ἅγιον καὶ εὐχέλαιον, ἱερουργεῖ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν καὶ μεταδίδωσι τῷ λαῷ τὸ πανάγιον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, χρεῖε τοὺς βαπτιζομένους τῷ ἁγίῳ μύρω, στεφανοῖ τοὺς κατὰ νόμον γαμοῦντας εὐσεβεῖς, εὐχεται ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν, καὶ ὑπὲρ πάσης σωτηρίας καὶ ἀληθείας ἐπιγνώσεως πάντων ἀνθρώπων¹⁴, ἔξαιρέτως δὲ ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν ζώντων καὶ ~~τεθνεώτων ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν~~ Εἰ δὲ καὶ δοκιμῇ καὶ ἀρετῇ διαφέροι, λαβὼν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου διορθοῖ τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους εὐσεβεῖς, καὶ εἰς τὴν πρὸς κτῆσιν τῆς οὐρανόου βασιλείας

3. ἴσως γρ. Κυπριανὸς: MPL. 4, 415. Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 255 ὑπόσημ. 2.

6. Ἀποστ. Καν. 1. Πρβλ. Πηδάλιον, ἐκδ. γ', Ζάκυνθος 1864, σ. 1.

14. Α' Τιμ. 2,4.

1. καὶ > ΑΒΕΖΖΗΘΙΚ, ταύτη καὶ > Λ. 2. καὶ > ΗΘΚ. 4. Εὐσεβίος ΑΒΓΖΙΑ. 5. καὶ πρᾶξις + ΣΓ, > ΙΡΑΒΕΖΖΗΘΙΚΑ. 7. κἂν καὶ ἀρετῇ διαφέρωσιν > ΗΘΚ. 8. τῆς > ΗΘΚ. 9. ἀνωτάτης Θ. 10. ἐν ἧ ΙΣΓ, ἐν ᾧ ΡΑΒΕΖΖΗΘΙΚΑ. 11. γίνε Γ. 12. ἐκλέξοι ΙΣΓ, ἐκλέγοι ΡΑΒΕΖΖΗΘΙΚΑ. 13. δόξοι ΡΑΒΕΖΖΗΘΙΚ, δόξοι ΙΣΓΖ, δόξη Λ.

ὀδὸν ποδηγετεῖ, καὶ κήρυξ τοῦ ἱεροῦ προχειρίζεται εὐαγγελίου. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ τούτων ἀπάντων διάκονός ἐστιν, ἐπειδὴ¹ αὐτός ἐστιν, ὡς εἴρηται, πηγὴ τῶν θείων μυστηρίων καὶ χαρισμάτων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸ ἅγιον μῦθρον μονώτατος ἐπιτελεῖ, καὶ αἱ χειροτονίαι πάντων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξεων καὶ βαθμῶν τούτου εἰσὶν ἴδιαι, καὶ² κατὰ πρῶτον καὶ ὑπέρτερον λόγον οὗτος δεσμεῖ καὶ λύει, καὶ Θεῶ ἢ κρίσις εὐαπόδεκτος, ὡς ὁ Κύριος εἶρηκε³, καὶ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον διδάσκει, καὶ τῆς εὐσεβοῦς ὑπερμαχεῖ πίστεως, καὶ τοὺς παρακούοντας ὡς ἔθνικους καὶ τελώνας⁴ τῆς Ἐκκλησίας ἀποδιίστησι, καὶ τοὺς αἰρετικούς ἀφορισμῶ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλει, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων⁵. Ἐξ ὧν καταφανές ἐστιν, ἀναντιρρόητως διαφέρειν τὸν ἐπίσκοπον τοῦ ἀπλῶς ἱερέως, καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ δύνασθαι⁶ πάντας τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἱερεῖς Ἐκκλησιαν Θεοῦ ποιμάναι ἢ ὅλως κυβερνήσαι.

Ἀλλὰ καλῶς λέγεται⁷ τινι τῶν πατέρων, οὐ ῥάδιον αἰρετικὸν ἄνδρα συνेतὸν εὐρεῖν. Καταλιπόντες γὰρ οὗτοι τὴν Ἐκκλησίαν, ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ οὐκ ἔμεινεν ἑαυτοῖς⁸ σύνεσις, οὔτε φῶς, ἀλλὰ σκότος καὶ πῶρωσις⁹. Εἰ γὰρ μὴ τοιαῦτα πεπόνθησιν, οὐκ ἂν πρὸς τὰ φανερώτατα ἀντιτείναιντο, ἔξ ὧν ἐστὶ καὶ τὸ τῆς ἐπισκοπῆς¹⁰ μέγα ὄντως μυστήριον, ὑπὸ τῆς Γραφῆς διδασκόμενον¹¹, ὑπὸ τε πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ συγγραφῆς ἁγίων συγγραφόμενόν τε καὶ μαρτυρούμενον, καὶ ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀεὶ γινόμενόν τε καὶ ὁμολογούμενον.

Ὅρος ια' ¹²

Πιστεύομεν¹³ μέλη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντας καὶ μόνους τοὺς πιστοὺς, τοὺς τὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ δηλαδὴ ἀμώμητον πίστιν (ὑπὸ τε ἐκείνου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν¹⁴ ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων¹⁵ παραδοθεῖσαν, κηρυχθεῖσαν καὶ ἐρμηνευθεῖσαν¹⁶ ἀδιστακτως πρесеβύοντας, κἂν καὶ τινες ἔξ αὐτῶν ἁμαρτίαις παντοίαις ὑπεύθυνοι εἴεν. Εἰ γὰρ¹⁷ μὴ ἦν μέλη τῆς Ἐκκλησίας οἱ πιστοὶ μὲν, ἁμαρτίαις δὲ συζῶντες, οὐκ ἂν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκρίνοντο. Νῦν δὲ κρινόμενοι ὑπ' αὐτῆς, εἰς τε μετάνοιαν προσκαλούμενοι¹⁸, καὶ εἰς τὴν τρίβον τῶν σωτηρίων ἐντο-

3. Ματθ. 16, 19.

4. Ματθ. 18, 17.

5. Ἰωάν. 10, 11.

11. Α' Τιμ. 3, 16.

1. ἐπειδήπερ ΡΑΒΕΘΙΚΛ. δυναμένους JCPABΓΕΖΗΘΙΚΛ. ΖΗΘΙΚΛ.

2. καὶ > Θ.

6. δύνασθαι + Καμίρης, 7. λέγεται + καὶ ΖΛ.

8. ἐν αὐτοῖς 9. πόρρωσις JCF.

10. ἐπισκοπῆς CF, ἐπισκοπικῆς JPAΒΕΖΗΘΙΚΛ.

12. ὄρος ἐνδέκατος JP, εἰς τὸ ἐνδέκατον κεφάλαιον CF.

13. πιστεύομεν: ἔτι CF.

14. τῶν > JCF.

15. συνόδων + δειχθεῖσαν

JPAΒΑΕΖΗΘΙΚΛ.

16. παραδοθεῖσαν, κηρυχθεῖσαν καὶ ἐρμηνευθεῖσαν +

CF, > JPAΒΑΕΖΗΘΙΚΛ.

17. εἰ γὰρ μέχρι τέλους ὄρον > Δ.

18. προσκαλούμενοι > JCF.

λῶν ποδηγετούμενοι, κἄν καὶ ἔτι ἀμαρτίας ῥυπαίνονται, μόνον δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι οὐ πεπτώκασιν εἰς ἀπόγνωσιν, καὶ ὅτι τῆς καθολικῆς καὶ εὐσεβοῦς ἀντέχονται πίστεως, μέλη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ καὶ γινώσκονται.

Ὅρος ιβ' ¹

Πιστεύομεν ² ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδάσκεσθαι τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Αὐτὸ γὰρ ἔστιν ὁ ἀληθὴς Παράκλητος, ὃν πέμπει παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς τοῦ διδάσκειν ἕνεκα ³ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ σκότος ἀπὸ τῆς τῶν πιστῶν διανοίας ἀποδιώκειν. Ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμῶς διδαχὴ οὐκ ἀμέσως, ἀλλὰ ⁴ διὰ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ καθηγεμόνων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καταγλαίξει τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡς γὰρ ἡ πᾶσα Γραφὴ ἔστί τε καὶ λέγεται λόγος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ὅτι ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ ἐλαλήθη, ἀλλ' ⁵ ὅτι ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία διδάσκεται μὲν ὑπὸ τοῦ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων (ὧν κανὼν μετὰ τῆς Γραφῆς καὶ ἔσχατον κριτήριον αἱ οἰκουμενικαὶ ἅγιοι σύνοδοι ⁶) καὶ διὰ ⁷ τοῦτο οὐ μόνον πεπεισμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆς καὶ βέβαιον ἀναμφιβόλως εἶναι ὁμολογοῦμεν, τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀδύνατον ἀμαρτῆσαι ἢ ὅλως πλανηθῆναι ἢ ποτε τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐκλέξει. Τὸ γὰρ πανάγιον Πνεῦμα, ἀείποτε ἐνεργοῦν ⁸ διὰ τῶν πιστῶς διακονούντων ἁγίων πατέρων καὶ καθηγεμόνων, πάσης ὀποιασοῦν πλάνης τὴν Ἐκκλησίαν ἀπαλλάττει.

Ὅρος ιγ' ⁹

Πιστεύομεν ⁹ οὐ διὰ πίστεως ἀπλῶς μόνης δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ πίστεως ¹⁰ ἐνεργουμένης διὰ τῆς ἀγάπης, ταῦτόν εἰπεῖν, διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἔργων. Τὸ δὲ ¹¹ τὴν ¹² πίστιν χειρὸς ἔργον ἀποπληροῦσαν ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ δικαιοσύνης καὶ προσάπτειν ἡμῖν εἰς σωτηρίαν, πόρρω πάσης εὐσεβείας γινώσκουμεν. Οὕτω γὰρ ἐννοουμένη ¹³ ἡ πίστις πᾶσιν ἐφαρμοσθεῖη, καὶ οὐκ ἂν εἴη ὁ μὴ σφῆζόμενος, ὅπερ ἀντικρυς ¹⁴ ψεῦδος ἔστιν. Τοῦναντίον δὲ μᾶλλον πιστεύομεν, ὅτι οὐ τὸ ¹⁵ τῆς πίστεως ἀνα-

1. ὁρος δωδέκατος JP, εἰς τὸ δωδέκατον κεφάλαιον CG. 2. πιστεύομεν : ἔτι CG. 3. ἕνεκα + JCG, > PABΔEΣZHΘΙΚA. 4. οὐκ ἀμέσως ἀλλὰ > Z. 5. (ὧν κανὼν αἱ οἰκουμενικαὶ ἅγιοι ὁμολόγηται σύνοδοι οὐ γὰρ τοῦτο παύσομαι μυριάκις λέγειν) JPAΒΔEΣZHΘΙΚA. 6. καὶ διὰ μέχρι τέλους ὄρου > Δ. 7. ἐναργοῦν AEFI. 8. ὁρος δέκατος τρίτος JP, εἰς τὸ δέκατον τρίτον κεφάλαιον CG. 9. πιστεύομεν : ἔτι CG. 10. πίστεως + καὶ PAB ΔEΣZHΘΙΚA, > JCG. 11. τὸ δὲ μέχρι τέλους ὄρου > Δ. 12. τὴν + γυμνήν ZΔ. 13. ἐνοουμένη Γ. 14. ἀντικρυς JCPΓ, ἀντικρῶ ABΕΣZHΘΙΚA. 15. τὸ > HΘK, τό : οὕτω AEFI.

φορικόν, ἀλλὰ τὴν οὖσαν ἐν ἡμῖν πίστιν διὰ τῶν ἔργων δικαιοῦν ἡμᾶς παρὰ Χριστοῦ. Ἐννοοῦμεν δὲ τὰ ἔργα οὐ μάρτυρας τὴν ἡμετέραν κλήσιν ἐπιβεβαιοῦντας, ἀλλὰ καρποὺς καθ' ἑαυτοὺς ὄντας, δι' ὧν ἡ πίστις λαμβάνει τὸ ἔμπρακτον, καὶ καθ' ἑαυτὰ ἄξια διὰ τῆς¹ θείας ἐπαγγελίας² τοῦ κομίσασθαι³ ἕκαστον τῶν πιστῶν τὰ διὰ τοῦ σώματος αὐτῷ πεπραγμένα, εἴτ' ἀγαθὸν εἶτε κακὸν δηλονότι.

Ἔσρος ιδ' ⁴

Πιστεύομεν⁵ τὸν ἄνθρωπον κατολισθήσαντα τῇ παραβάσει παρασυμβληθῆναι καὶ ὁμοιωθῆναι τοῖς κτήνεσι⁶, τοῦτ' ἔστιν, ἀμαυρωθῆναι καὶ τῆς τελειότητος καὶ ἀπαθείας ἐκπεσεῖν, οὐ μὴν δὲ⁷ καὶ τῆς ἥς ἔτυχε παρὰ τοῦ ἄκρως ἀγαθοῦ Θεοῦ φύσεως καὶ ἐνεργείας ἐξεστηκέναι· οὕτω γὰρ οὐκ ἂν ἦν λογικός, καὶ ἐπομένως οὐδ' ἄνθρωπος· ἀλλ'⁸ ἔχειν⁹ τὴν φύσιν αὐτήν, ἣ ἔκτισται, καὶ τὴν τῆς φύσεως ἐνέργειαν, ἣτις ἐστὶ τὸ αὐτεξούσιον, ζῶσαν καὶ ἐνεργόν· ὥστε κατὰ φύσιν δύνασθαι αἰρεῖσθαι μὲν¹⁰ καὶ ἐργάζεσθαι τὸ καλόν, φεύγειν δὲ καὶ μυσάττεσθαι¹¹ τὸ κακόν. Ἄτοπον γὰρ τὸ τὴν καλὴν παρὰ τοῦ ἄκρως ἀγαθοῦ δημιουργηθεῖσαν φύσιν ἄμοιρον ἀγαθῆς ἐνεργείας ὁμολογεῖν· τοῦτο γὰρ κακὴν εἶναι τὴν φύσιν λέγειν ἐστὶν (οὐ τί ἀσεβέστερον;)· ἡ γὰρ ἐνέργεια τῆς φύσεως ἤρηται, ἣ φύσις δὲ τοῦ δημιουργοῦ· εἰ καὶ ὁ τρόπος διαφέρει. Ὅτι δὲ δύναται ὁ ἄνθρωπος φύσει ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν, ὑπαινίττεται μὲν καὶ ὁ Κύριος λέγων, καὶ τοὺς ἔθνικους ἀγαπᾶν τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς¹², διδάσκειται δὲ σαφέστατα καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου: Ῥωμ. α' κεφ. ιδ' ¹³, καὶ ἀλλαχοῦ ἠθῶς¹⁴, ἐν οἷς φησι τὰ μὴ νόμον ἔχοντα ἔθνη φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖν¹⁵. Ἐξ ὧν φανερὸν καὶ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἀδύνατον, ὅ τι ποιήσει ὁ ἄνθρωπος ἀγαθόν, ἁμαρτίαν εἶναι. Τὸ γὰρ καλὸν ἀδύνατον κακὸν εἶναι. Γινόμενον μέντοι φύσει μόνῃ καὶ ψυχικῶν ἔῶν¹⁶, οὐχὶ δὲ καὶ πνευματικῶν ποιοῦν¹⁷ τὸν μετερχόμενον, οὐ συμβάλλεται πρὸς σωτηρίαν ἀπλῶς ἄνευ πίστεως. Πρὸς γὰρ τὸ ἀτελές¹⁸ εἶναι, καὶ ὅλως ἀδύνατόν ἐστιν ἀτελές μὲν, ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ ἐργασίας τῶν τιμῶν καὶ μεγίστων παραγγελμάτων, οἷον μὴ ἔλεεῖν πρὸς τὸ θεαθῆναι, ἀγαπᾶν καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἀγαθοποιοῦντας λέγειν

2. Β' Κορ. 5, 10. 6. Ψαλμ. 48, 21. 12. Ματθ. 5, 47. 15. ἡμαρτημένον τὸ χωρίον. 15. Ῥωμ. 2, 14.

1. τὰς JABEZHOKA. 3. κομίσασθαι I. 4. ὄσρος δέκατος τέταρτος JP, εἰς τὸ δέκατον τέταρτον κεφάλαιον CG. 5. πιστεύομεν: ἔτι CG. 7. δὲ + JCG, > PABAEZZHΘIKA. 8. ἀλλ' ἔχειν μέχρι ποιεῖται τὸν ἐνεργοῦντα > Δ. 9. ἔχει JCG. 10. μὲν > JCG. 11. μισάττεσθαι CAPEZSI. 14. ἠθῶς AEZI. 16. ἔῶν + CG, > JPABAEZZHΘIKA. 17. ποιῶν CG. 18. πρὸς γὰρ τὸ ἀτελές μέχρι ὑστέρηται + CG, > JPABAEZZHΘIKA.

ἀχρεῖους εἶναι, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖν τῷ Θεῷ, καὶ τῶν παραπλησίων δεδωρημένων διὰ τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, οὐ συμβάλλεται τὰ φύσει ἐνεργούμενα καλὰ πρὸς σωτηρίαν. Ὅπως δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὅτι τῆς ὀρθῆς καὶ καθολικῆς περὶ τῆς ἁγίας τριάδος τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ πίστεως, τοῦ Θεοῦ ἐλέους, καὶ τῆς Θείας σαρκώσεως, καὶ τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου, καὶ τῶν μυστηρίων ὑστέρηται ¹⁰ ἀλλ' οὐδὲ μὴ πρὸς κατάκρισιν· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται τὸ καλόν, ἢ τοιοῦτον, κακοῦ γενέσθαι αἰτίαν. Ἐν τοῖς ἀναγεννηθεῖσι δέ, ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ μετὰ τῆς χάριτος ἐνεργούμενον, τέλειον ἀπεργάζεται καὶ σωτηρίας ἄξιον ποιεῖται τὸν ἐνεργούντα.

Ὁ ἄνθρωπος τοιγαροῦν πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως δύναται φύσει κλίνειν πρὸς τὸ καλόν καὶ αἰρεῖσθαι καὶ ἐργάζεσθαι τὸ ἠθικόν ¹¹ καλόν, οὐκ ἀπευθύνεται δὲ πρὸς τὴν μακαριότητα, ἢ γὰρ φυσικὴ ἐνέργεια φυσικὸν ἔχει τέλος, οὐ θεῖον καὶ μακάριον ¹². Ἀναγεννηθεῖς δέ, ἵνα ποιῇ τὸ πνευματικὸν καλόν, (σωτηρίας γὰρ ὄντα παραίτια τοῦ πιστοῦ τὰ ἔργα καὶ ὑπὸ χάριτος ὑπερφουῶς ἐνεργούμενα, καὶ πνευματικὰ εἰκότως ὀνομάζεται ¹³), ἀνάγκη προηγεῖσθαι καὶ προφθάνειν τὴν χάριν, ὃν τρόπον εἴρηται ἐν τοῖς περὶ προορισμοῦ ¹⁴, ὥστε μὴδὲν δύνασθαι ἐξ ἑαυτοῦ τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς ἄξιον ἔργον ἐκτελέσαι, ἐξ ἑαυτοῦ μέντοι ἔχειν τὸ θελῆσαι ἢ ¹⁵ μὴ θελῆσαι τῇ χάριτι συγκατατεθῆναι.

Ὁρος ιε'

Πιστεύομεν ¹⁶ τὰ εὐαγγελικὰ μυστήρια ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι, κἀκεῖνα εἶναι ἑπτὰ. Ἐλάττονα γὰρ ἢ μείζονα ἀριθμὸν μυστηρίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἔχομεν· ἐπειδὴ ὁ παρὰ τὸν ἑπτὰ τῶν μυστηρίων ἀριθμὸς αἰρετικῆς φρενοβλαβείας ἐστὶν ἀποκύημα. Ὁ δὲ τῶν ἑπτὰ παρὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου νομοθετεῖται καὶ συνάγεται, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τῆς καθολικῆς πίστεως δόγματα. Αὐτίκα ¹⁷ γὰρ ὁ Κύριος τὸ μὲν ἅγιον βάπτισμα διὰ τοῦ, «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» ¹⁸, καὶ τοῦ, «ὁ πιστεύων καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται» ¹⁹, παρέδωκεν ²⁰.

Τὸ δὲ τῆς βεβαιώσεως, ταῦτόν εἰπεῖν ²¹, τοῦ ἁγίου μύρου καὶ ἁγίου

10. Ματθ. 28, 19.

11. Μάρκ. 16,16.

1. + CG. 2. ἠθικὸν > CG. 3. οὐκ ἀπευθύνεται μέχρι μακάριον + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 4. σωτηρίας γὰρ μέχρι ὀνομάζεται > Δ. 5. ὃν τρόπον μέχρι προορισμοῦ > J. 6. ἢ: καὶ CG. 7. ὄρος δέκατος πέμπτος JP, εἰς τὸ δέκατον πέμπτον κεφάλαιον CG. 8. πιστεύομεν: ἔτι CG. 9. αὐτίκα μέχρι τέλους ὄρου > Δ. 12. παρέδωκεν CG, παραδέδωκε. JPAΒΕΖΗΘΙΚΛ. 13. τῆς βεβαιώσεως ταῦτόν εἰπεῖν > Z.

χρίσματος, διὰ τοῦ, «ὕμεις δὲ καθήσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ, ἕως ἂν ἐνδύσησθε¹ δύναμιν ἐξ ὕψους»², ἣν ἐνεδύσαντο τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ταύτην δηλοῖ τὸ τῆς βεβαιώσεως³ μυστήριον, περὶ οὗ καὶ Παῦλος· β' πρὸς Κοριν. κεφ. α' ⁴, καὶ τρανότερον⁵ διὰ τοῦ Ἀρσοπαγίτου Διονυσίου⁶ διαλέγεται.

Τὴν δὲ ἱερωσύνην διὰ τοῦ, «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν»⁷, καὶ διὰ τοῦ, «ὄσα δήσητε καὶ λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα καὶ λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς»⁸.

Τὴν δὲ ἀναίμακτον θυσίαν διὰ τοῦ, «λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου», καί, «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης»⁹, καὶ τοῦ, «ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα¹⁰, οὐκ ἔχετε ζωὴν¹¹ ἐν ἑαυτοῖς»¹².

Τὸν δὲ γάμον μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα διὰ τῆς οἴον ἐπισφραγίσεως¹³ τοῦ, «οὓς ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω»¹⁴, ὃν καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος μέγα ἀποκαλεῖ¹⁵ μυστήριον¹⁶.

Τὴν δὲ μετάνοιαν, ἣ τινὶ ἐστὶ σύμμικτος ἢ μυστηριακὴ ἔξομολόγησις, διὰ τοῦ, «ἂν τινων ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἂν τινων κρατήτε, κεκρατῆνται»¹⁷, καὶ τοῦ, «ἐὰν μὴ μετανοήσητε, ὡσαύτως ἀπολεῖσθε»¹⁸.

Τὸ δὲ ἅγιον ἔλαιον, εἴτουν εὐχέλαιον, λέγεται μὲν¹⁹ παρὰ τῷ Μάρκῳ²⁰, μαρτυρεῖται δὲ²¹ ρητῶς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοθέου²².

Σύγκειται δὲ τὰ μυστήρια ἔκ τε²³ φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ. Οὐκ εἰσὶ δὲ ψιλὰ σημεῖα τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ· οὕτω γὰρ οὐκ ἂν διενήνοχε τῆς περιτομῆς, οὐ τί ἀθλιώτερον; ²⁴ Ὁμολογοῦμεν δ' αὐτὰ εἶναι ὄργανα δραστηκὰ τοῖς μουυμένοις χάριτος ἐξ ἀνάγκης. Ἀποπτύομεν δὲ ὡς ἀλλότριον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τὸ τὴν ἀκεραιότητα τῶν μυστηρίων ἀπλῶς²⁵ ἀπαιτεῖν τὴν χρῆσιν τοῦ γηίνου πράγματος· ἀντίκειται γὰρ τῷ μυστηρίῳ τῆς προσφορᾶς, ὃ, ῥήματι ὑπαρκτικῷ²⁶ νομοθετηθὲν²⁷ καὶ τῇ ἐπικλήσει τοῦ παναγίου²⁸ Πνεύματος ἁγιασθέν, τελειοῦται τῇ ὑπάρξει τοῦ σημαινομένου,

2. Λουκ. 24, 49. 4. Β' Κορ. 1, 21/2. 6. Περὶ ἐκκλησ. ἱεραρχ. 4. Μ ΡΓ. 3,472 ἐξ. 7. Λουκ. 22,19. 8. Ματθ. 18,18. 9. Ματθ. 26,26 καὶ παρᾶλλ. 12. Ἰωάν. 6,53. 14. Ματθ. 19,6. 16. Ἐφεσ. 5,32. 17. Ἰωάν. 20,23. 18. Λουκ. 13,3. 5. 20. Μαρκ. 6,13. 22. Ἰαν. 5,14.

1. ἕως οὗ εὐδόκησθε Ζ. 3. τοῦ ἁγίου χρίσματος Ζ. 5. τρανότερον JCPABΓEΨZHΘΙΚΑ. 10. καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα + CΓ, > JPAΒEΨZHΘΙΚΑ. 11. ζωὴν + αἰώνιον J. 13. ἐπισφραγίσεως CΓ. 15. ἀποκαλεῖ JCF, ἐπικαλεῖ PABEΨZHΘΙΚΑ. 19. μὲν + CΓ, > JPAΒEΨZHΘΙΚΑ. 21. δὲ > Θ. 23. τε JCABΓΨZIA, τοῦ PETHOK. 24. οὕτω γὰρ μέχε ἀθλιώτερον > Ζ. 25. ἀπλῶς + JCF, > PABEΨZHΘΙΚΑ. 26. ὑπερ-κτικῷ ABEΨI. 27. νομοσθηθὲν EΨI. 28. παναγίου + CΓ, > JPAΒEΨZHΘΙΚΑ.

τοῦ σώματος δηλαδή καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ προηγεῖται ἡ τούτου τελείωσις ἀναγκαίως τῆς χρήσεως· εἰ γὰρ πρὸ τῆς χρήσεως μὴ ἦν τέλειον, οὐκ ἂν ὁ κακῶς¹ χρώμενος κρῖμα ἑαυτῷ ἤσθιε καὶ ἔπιεν², ἔπει ψιλοῦ ἄρτου καὶ οἴνου ἦν μετεσχηκῶς· νῦν δ' ἀναξίως μετέχων, κρῖμα ἑαυτῷ ἔσθιε καὶ πίνει. Ὡστε οὐκ ἐν τῇ χρήσει, ἀλλὰ³ πρὸ τῆς χρήσεως ἔχει τὸ τῆς εὐχαριστίας μυστήριον τὴν τελείωσιν. Ἐτι ἀπορρίπτομεν ὡς κάθαρμά τι καὶ μίασμα τό, ἔλλιπῶς⁴ γὰρ ἐχούσης τῆς πίστεως, ζημιούται ἡ ὀλοκληρία τοῦ μυστηρίου. Οἱ γὰρ αἵρετικοί, οὓς τὴν αἵρεσιν ἀποσεισαμένους καὶ προστεθέντας τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, δέχεται ἡ Ἐκκλησία, καίτοι ἔλλιπῆ⁴ ἐσχηκότες τὴν πίστιν, τέλειον ἔλαβον τὸ βάπτισμα· ὅθεν τελείαν ὑστερον τὴν πίστιν κεκτημένοι, οὐκ ἀναβαπτίζονται.

Ὅρος ις'⁵

Πιστεύομεν⁶ τὸ ἅγιον βάπτισμα, τὸ διαταγὴν μὲν παρὰ τοῦ Κυρίου, γινόμενον δὲ ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος, εἶναι τῶν ἀναγκαιοτάτων. Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ οὐδεὶς δύναται σωθῆναι, ὡς ὁ Κύριος φησὶν, ὅστις οὐ μὴ γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν⁷. Καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἀναγκαῖον καὶ τοῖς νηπίοις, ἐπειδὴ κάκεινα ὑπόκειται τῇ ἀρεγόνῳ ἁμαρτία καὶ χωρὶς τοῦ βαπτίσματος οὐ δύναται τυχεῖν τῆς ἀφέσεως. Ὅπερ⁸ ὁ Κύριος δεικνύων οὐκ ἔφη μερικῶς, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ καθόλου, «ὅστις οὐ μὴ γεννηθῆ», ὃ ταυτὸν ἐστὶ τῷ, πάντας τοὺς μετὰ τὴν ἀνάστασιν⁹ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ εἰσελευσομένους ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν δεῖ ἀναγεννηθῆναι. Εἰ δὲ τὰ νήπια ἄνθρωποι, εἴπερ καὶ ταῦτα δεῖται σωτηρίας¹⁰, δεῖται καὶ τοῦ βαπτίσματος· καὶ τὰ μὴ ἀναγεννηθέντα, ὡς μὴ τὴν ἄφεισιν τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας λαβόντα, ὑπόκειται¹¹ τῇ αἰδίῳ τῆς ἁμαρτίας ἐκείνης¹² ποινῇ, καὶ ἐπομένως οὐ σφίζεται χωρὶς τοῦ βαπτίσματος. Ὡστε δεῖ ἀναγκαίως καὶ τὰ νήπια βαπτίζεσθαι. Ἐτι τὰ νήπια σφίζεται, ὡς λέγεται παρὰ τῷ Ματθαίῳ¹³, ὁ δὲ μὴ βαπτισθεὶς οὐ σφίζεται· καὶ τὰ νήπια ἄρα ἀναγκαίως βαπτισθήσεται¹⁴. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι λέγεται¹⁵, ὅτι πᾶσαι αἱ οἰκίαι¹⁶ ἐβαπτίζοντο, ἄρα καὶ τὰ νήπια. Τούτο καὶ οἱ πάλα πατέρες μαρτυροῦσι σαφῶς, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ἐν τῷ περὶ ἐκκλησιαστικῆς

2. Α' Κορ. 11,29. 26. 7. Ἰωάν. 3,5. 13. Ματθ. 19,12. 15. Πράξ. 8,12. 26,33.

1. τῆς χρήσεως μέχρι κακῶς > J. 3. ἀλλὰ + καὶ ΗΘΚ. 4. ἔλλιπῶς, ἔλλιπῆ ΣΑΓΕΣΙ. 5. ὅρος δέκατος ἔκτος JP, εἰς τὸ δέκατον ἕκτον κεφάλαιον ΣΓ. 6. πιστεύομεν: ἔτι ΣΓ. 7. ὅπερ μέχρι τέλους δρου > Δ. 8. ἀνάστασιν ΣΓ, ἔλευσιν JΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΑ. 9. σωτηρίας + δεῖται σωτηρίας ΗΘΚ. 10. ὑποκειται ΑΣΙ. 11. ἐκτείνης JCF, ἀνάγκης ΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΑ, ἀνάγκη Θ. 12. βαπτισθήσονται ΗΘΚ. 13. οἰκίαι ΣΓ.

κῆς ἱεραρχίας¹· καὶ Ἰουστίνος· vs' ζητήματι, ὃς λέγει ζητῶς· «ἀξιοῦνται δὲ τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀγαθῶν τῇ πίστει τῶν προσφερόντων αὐτὰ τῷ βαπτίσματι»²· καὶ Αὐγουστίνος³ παραδόσιν εἶναι φησιν ἀποστολικήν, τὰ παιδιά διὰ τοῦ βαπτίσματος σφίζεσθαι· καὶ ἀλλαχόσε⁴· ἡ Ἐκκλησία τοῖς βρέφεσιν ἐτέρων πόδας ἐντίθησιν, ὅπως ἕρχονται, ἐτέρων καρδίας ὅπως πιστεύουσιν,⁵ ἐτέρων γλῶσσαν ὅπως ἐπαγγέλλονται· καὶ ἀλλαχοῦ· ἡ μήτηρ⁶ Ἐκκλησία μερικὴν⁷ καρδίαν ἐκείνοις χαρίζεται.

Γίνεται δὲ τὸ βάπτισμα δι' ὕλης μὲν ὕδατος καθαροῦ καὶ οὐδενὸς ἐτέρου ὕγρου. Ἀποτελεῖται⁸ δὲ διὰ μόνου τοῦ ἱερέως, καὶ κατ' ἀνάγκην ἀπροφάσιστον ἔχει γίνεσθαι καὶ δι' ἐτέρου ἀνθρώπου, πλὴν ὀρθοδόξου καὶ σκοπὸν⁹ ἔχοντος¹⁰ τὸν ἀρμόδιον τῷ θείῳ βαπτίσματι. Ἀποτελέσματα δὲ τοῦ βαπτίσματος, συνελόντι φάναι, πρῶτον, ἡ ἄφεσις τοῦ προπατορικοῦ πλημμελήματος καὶ ὅσων ἄλλων ἁμαρτιῶν πεπραχῶς ἦν ὁ βαπτισθεὶς· δεύτερον, ῥύεται ἐκεῖνον τῆς αἰδίου ποινῆς, ἣτινι ὑπέκειτο, εἴτε διὰ τὸ ἀρχέγονον ἁμάρτημα, εἴτε δι' ἄ ἰδικῶς¹¹ ἔπραξε θανασίμως· τρίτον, δίδωσιν αὐτῷ¹² τὴν¹³ ἀθανασίαν· δικαιοῦν¹⁴ γὰρ αὐτὸν¹⁵ τῶν προημαρτημένων, ναὸν¹⁶ Θεοῦ ἀποκαθίστησιν.

Οὐκ ἔστι δ' εἰπεῖν, μὴ λύεσθαι διὰ τοῦ βαπτίσματος πάσας τὰς ὀπωσοῦν πρὸ τούτου ἁμαρτίας, ἀλλὰ μένειν μὲν, οὐκ ἰσχύειν δέ¹⁷· τοῦτο γὰρ ἀσεβείας τῆς ἐσχάτης ἐστὶ γέμον, καὶ ἄρνησις μᾶλλον ἢ ὅλως ὁμολογία εὐσεβείας· ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἁμαρτία πρὸ τοῦ βαπτίσματος οὕσα ἢ γεγонуῖα¹⁸ ἀφανίζεται, καὶ ὡς μὴ οὐσά ποτε ἢ γεγонуῖα λογίζεται. Οἱ γὰρ τύποι τοῦ βαπτίσματος πάσας ἐκάθηρον¹⁹ καὶ αἱ προμηνύουσαι καὶ τελειοῦσαι ῥήσεις τὸ βάπτισμα τὴν τελείαν ὑκαινίτουσι κάθαρσιν. Τοῦτ'²⁰ αὐτὸ καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ βαπτίσματος ὀνόματα παριστῶσιν²¹. Εἰ γὰρ βάπτισμα διὰ πνεύματος καὶ πυρός²², δῆλον ὅτι καὶ τελεία πᾶσιν ἢ κάθαρσις· τὸ γὰρ πνεῦμα τελείως καθαίρει. Εἰ φῶς²³, τὸ σκότος ἔλυσεν. Εἰ ἀναγέννησις²⁴, παρήλθε τὰ ἀρχαῖα. Τίνα δὲ ταῦτα, εἰ μὴ τὰ ἁμαρτήματα; Εἰ ἀπεκδύεται²⁵ ὁ βαπτιζόμενος τὸν παλαιὸν²⁶ ἄνθρωπον²⁷, ἄρα καὶ τὴν ἁμαρτίαν. Εἰ ἐνδύεται

1. Περί ἐκκλ. ἱεραρχ. 7,11. MPG. 3,564. 2. Ἀποκρίσ. πρὸς ὀρθοδ. 56. MPG. 6,1297. 3. De Pecc. Merc. 1,26. 39. MPL. 44,131. 150. De Gen. ad lit. 10, 23. MPL. 34,426. 22. Ματθ. 3,11. 23. Ἐφεσ. 5,8. 24. Τίτ. 3,5. 27. Κολοσ. 3,9.

4. ἀλλαχοῦσε ΡΑΒΕΣΗΙΚ. 5. πιστεύουσιν Θ. 6. μήτηρ ΑΣΙ.
7. μητρικὴν ΖΔ. 8. ἐπιτελεῖται Θ. 9. σκόπον ΑΣΙ. 10. ἔχον J.
11. εἰδικῶς Θ. 12. αὐτοῖς JΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 13. τὴν + μακάριον ΖΔ.
14. δικαιοῦν ΣΓ. 15. αὐτούς JΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 16. ναούς JΡΑΒΕΣΖΗΘΙ ΚΛ.
17. μένουσι μὲν, οὐκ ἰσχύουσι δὲ JCG. 18. γεγονεῖα Γ. 19. πᾶσαι ἐκάθηρον JPI, πᾶσαι ἐκάθηρον Β, πᾶσαι ἐκάθηρον ἢ ἐκάτερον ΑΕΣΖΗΘΙΚΛ.
20. τοῦτο ΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ, τοῦτο καὶ JC. 21. περιστῶσιν ΑΒΣΗΙΚ,
25. ἀπεκδύεται ΡΑΒΕΣΖΙ. 26. παλὸν ΑΒΕΣΙ.

τὸν Χριστὸν¹, ἄρα ἀναμάρτητος² γίνεται ἐνεργείᾳ διὰ τοῦ βαπτίματος. Μακρὰν γὰρ ἀπὸ ἀμαρτωλῶν ὁ Θεός. Τοῦτο καὶ ὁ³ Παῦλος διδάσκει τρανότερον λέγων: ὥσπερ διὰ τοῦ ἐνὸς ἀμαρτωλοὶ κατεστάθημεν οἱ πολλοί, οὕτω διὰ τοῦ ἐνὸς δίκαιοι⁴. Εἰ δὲ δίκαιοι⁵, ἄρα ἀμαρτίας ἐλευθεροί. Οὐ γὰρ δύναται ἐν ταύτῳ⁶ εἶναι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Εἰ ἀληθῶς ἀπέθανεν ὁ Χριστός, ἄρα καὶ ἀληθῆς ἢ διὰ τοῦ πνεύματος ἄφρασις.

Ἐντεῦθεν⁷ δὲ δῆλον, πάντα τὰ βαπτισθέντα καὶ κοιμηθέντα βρέφη ἀναμφιβόλως σφίζονται, προορισθέντα⁸ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ἐκτὸς πάσης ἦν⁹ ἀμαρτίας, κοινῆς μὲν, ὅτι ἐλυτρώθησαν τῷ θείῳ λουτρῷ, ἰδικῆς¹⁰ δέ, ὅτι τὰ βρέφη μὴ ἔχοντα ἐνεργείᾳ προαίρεσιν οὐχ ἀμαρτάνει, ἄρα καὶ σφίζεται.

Ἐντίθησι δὲ τὸ βάπτισμα καὶ χαρακτηῖρα ἀνεξάλειπτον, ὥσπερ καὶ ἡ ἱερωσύνη¹¹. Καθὼς¹² γὰρ ἀδύνατον τὸν αὐτὸν δις ἱερωσύνης τυχεῖν τῆς αὐτῆς, οὕτως ἀδύνατον ἀναβαπτισθῆναι τὸν ἅπαξ ὀρθῶς βαπτισθέντα, κἄν καὶ μυρίαὶς συμβέβηκεν αὐτὸν ὑποπεσεῖν ἀμαρτίας, ἢ καὶ αὐτῇ ἐξομώσει¹³ τῆς πίστεως. Θέλων¹⁴ γὰρ ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον ἀναλαμβάνει τὴν ἦν ἀπώλεσεν υἰοθεσίαν διὰ τοῦ¹⁵ μυστηρίου τῆς μετανοίας.

Ἔσρος ιζ'¹⁶

Πιστεύομεν¹⁷ τὸ πανάγιον μυστήριον τῆς ἱεραῆς εὐχαριστίας, ὅπερ ἀνωτέρω κατὰ τάξιν τέταρτον ἐθέμεθα¹⁸, ἐκεῖνο εἶναι, ὅπερ ὁ Κύριος παρέδωκε τῇ νυκτί, ἢ παρεδίδου ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Λαβὼν γὰρ ἄρτον καὶ εὐλόγησας ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν: λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου¹⁹, καὶ λαβὼν²⁰ ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶρηκε: πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφρασιν ἀμαρτιῶν²¹.

Τούτου ἐν τῇ ἱερουργίᾳ πιστεύομεν παρεῖναι τὸν Κύριον ἡμῶν²² Ἰησοῦν Χριστὸν οὐ τυπικῶς, οὐδ'²³ εἰκονικῶς, οὐδὲ χάριτι ὑπερβαλλούσῃ, ὡς ἐν τοῖς λοιποῖς μυστηρίοις, οὐδὲ κατὰ μόνην παρουσίαν, καθὼς τινες τῶν πα-

1. Γαλ. 3,27. 4. Ῥωμ. 5,19. 19. Ματθ. 26,26. 21. Ματθ. 26,28.

2. ἀναμάρτητος ΒΗΚ. 3. ὁ > JPAΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 5. εἰ δὲ δίκαιοι > ΕΣΓΙ. 6. ταύτῳ ΑΕΣΓΙ. 7. ἐκτεῦθεν ΑΣΓΙ. 8. προορισθέντα ΣΓ. 9. ἦν JCF. ἦσαν ΡΑΒΕΣΖΗΘΙΚΛ. 10. εἰδικῆς Θ. 11. καὶ τὴν ἱερωσύνην ΑΒΕΣΓΙ, ὥσπερ καὶ ἡ ἱερωσύνη > Ζ. 12. καθὼς γὰρ μέχρι βαπτισθέντα > Ζ, ἔχουσαν ὄδα: ἀδύνατον γὰρ ἀναβαπτισθῆναι τὸν ἅπαξ ὀρθῶς βαπτισθέντα, κἄν καί... 13. ἐξομώσει ΑΒΕΣΖΗΙΚΛ. 14. τέλων ΑΕΣΓΙ. 15. τοῦ > ΑΕΣΓΙ. 16. ὄρος δέκατος ἑβδομῶς JP, εἰς τὸ δέκατον εὐδομον κεφάλαιον ΣΓ. 17. πιστεύομεν: ἐτι ΣΓ. 18. ὅπερ μέχρι ἐθέμεθα > Δ. 20. λαβὼν + τὰ ΡΑΒ ΕΣΖΗΘΙΚΛ, > JCF, λάβων Α. 22. ἡμῶν > ΗΘΚ.

τέρων εἰρήκασι περὶ τοῦ βαπτίσματος, οὐδὲ κατ' ἐναρτισμόν¹, ὥστε ἐνοῦσθαι τὴν θεότητα τοῦ Λόγου τῷ προκειμένῳ τῆς εὐχαριστίας ἄρτου ὑποστατικῶς, καθὼς οἱ ἀπὸ Λουθήρου λίαν ἀμαθῶς καὶ ἀθλίως² δοξάζουσιν, ἀλλ'³ ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς, ὥστε μετὰ τὸν ἁγιασμόν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου μεταβάλλεσθαι, μετουσιοῦσθαι, μεταποιεῖσθαι, μεταρρυθμιῖεσθαι τὸν μὲν ἄρτον εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθές τοῦ Κυρίου σῶμα, ὅπερ ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ ἐκ τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας⁴, ἐβαπτίσθη ἐν Ἰορδάνῃ, ἔπαθεν, ἐτάφη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, κἀθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ⁵ καὶ Πατρὸς⁶, μέλλει ἐλθεῖν ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ· τὸν δὲ οἶνον μεταποιεῖσθαι⁷ καὶ μετουσιοῦσθαι εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθές τοῦ Κυρίου αἷμα, ὅπερ κρεμαμένον⁸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐχύθη ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

Ἔτι μετὰ⁹ τὸν ἁγιασμόν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου οὐκ ἔτι μένειν τὴν οὐσίαν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἐν τῷ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ¹⁰ οἴνου εἶδει¹¹ καὶ τύπῳ, ταῦτόν εἰπεῖν, ὑπὸ τοῖς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου¹² συμβεβηκόσιν¹³.

Ἔτι αὐτὸ τὸ πανακίηρατον τοῦ Κυρίου σῶμα καὶ αἷμα μεταδίδοσθαι¹⁴ τὸν ὅμοιον τρόπον καὶ ἱερεῦσι καὶ λαϊκοῖς, δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν δηλονότι¹⁵, καὶ εἰσδύειν εἰς τὸ στόμα καὶ¹⁶ τὸν¹⁷ στόμαχον τῶν μετεχόντων εὐσεβῶν τε¹⁸ καὶ ἀσεβῶν· πλὴν τοῖς μὲν εὐσεβέσι καὶ ἀξίοις¹⁹ ἄφρασιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον προξενεῖν, τοῖς δὲ ἀσεβέσι καὶ ἀναξίοις κατάκρισιν καὶ κόλασιν αἰώνιον παραχωρεῖν.

Ἔτι τέμνεσθαι μὲν²⁰ καὶ διαιρεῖσθαι εἴτε χερσὶν εἴτε καὶ²¹ ὀδοῦσι²² τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, κατὰ συμβεβηκός μέντοι, ἦτοι κατὰ τὰ συμβεβηκότα τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, καθ' ἃ καὶ ὄρατὰ καὶ ἀπτά²³ εἶναι ὁμολογεῖται²⁴, καθ' ἑαυτὰ δὲ μένειν ἄτμητα πάντη καὶ ἀδιαίρετα²⁵. «Μελίζεται»²⁶ γάρ, φησί²⁷, «καὶ διαμερίζεται, ὃ μελιζόμενος²⁸ καὶ μὴ διαιρούμενος, ὃ πάντοτε ἐσθιόμενος καὶ μηδέποτε²⁹ δαπανώμενος, ἀλλὰ τοὺς μετέ-

1. ἀναρτισμόν ΗΘΚ. 2. ἀθλίως: ἀναξίως ΖΛ. 3. οὐ τυπικῶς μέχρι ἀλλ' > CΓ. 4. καὶ θεοτόκου Μαρίας + JCG, > ΑΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 5. τοῦ Θεοῦ > J. 6. πατέρος ΑΒΔΕΖΗΙΚ. 7. μεταποιεῖσθαι ΑΕΖΓ. 8. κρεμαμένον JCPAΓΕΖΙ, κρεμάμενον Ζ. 9. ἔτι μετὰ μέχρι ἢ Ἐκκλησία διδάσκει > Δ. 10. τοῦ > CΓ. 11. εἶδει > Ζ. 12. καὶ τοῦ οἴνου + JCG, > ΡΑΒΕΖΖΗΘΙΚΛ, τοῦ > CΓ. 13. ταῦτόν εἰπεῖν μέχρι συμβεβηκόσιν > Ζ. 14. μεταδίδωσθαι CΓ. 15. τὸν ὅμοιον τρόπον μέχρι δηλονότι + CΓ, > JPAΒΕΖΖΗΘΙΚΛ. 16. τὸ στόμα καὶ > Γ, σῶμα Α. 17. τὸν > C ΑΒΕΖΖΗΙΚΛ. 18. τε > Θ. 19. καὶ ἀξίοις > CΓ. 20. μὲν > JCG. 21. καὶ > J. 22. εἴτε χερσὶν εἴτε καὶ ὀδοῦσι > Ζ. 23. ἐπτά CΓ. 24. ὁμολογεῖται CΓ, ὁμολογοῦνται JPAΒΕΖΖΗΘΙΚΛ. 25. ἀδιαίρετα + ὅθεν καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία φησὶ JPAΒΕΖΖΗΘΙΚΛ, > CΓ. 26. μελιζεται CΓ, μερίζεται JPAΒΕΖΖΗΘΙΚΛ. 27. γάρ, φησὶ + CΓ, > JPAΒΕΖΖΗΘΙΚΛ. 28. μερίζόμενος ΖΛ. 29. μηδέποτε JCG, οὐδέποτε ΡΑΒΕΖΖΗΘΙΚΛ.

χοντας (δηλονότι ἀξίως¹) ἀγιάζων»².

Ἐτι ἐν ἐκάστῳ μέρει καὶ τμήματι ἐλαχίστῳ³ τοῦ μεταβληθέντος ἄρτου καὶ οἴνου οὐκ εἶναι μέρος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου⁴, ἀλλ' ὅλον δλικῶς τὸν δεσπότην Χριστὸν κατ' οὐσίαν, μετὰ ψυχῆς δηλονότι καὶ θεότητος, ἦτοι τέλειον⁵ Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, μὴ ὑπάρχον⁶ μυστηριῶδες, ἀλλὰ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸν διορισμὸν τοῦ σώματος καὶ τῶν μερῶν ὑπάρχον⁷ ἐν τῷ οὐρανῷ, τὸ αὐτὸ ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐχαριστίας, οὐχ ὅτι κάτεισιν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ ἐκεῖνο ὑπερφυῶς καὶ μυστηριωδῶς πάρεστιν ἐν τῷ μυστηρίῳ⁸. Ὅθεν καὶ πολλῶν γινομένων ἐν τῇ οἰκουμένῃ⁹, μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ὄρῳ, ἰερουργιῶν, μὴ γίνεσθαι πολλοὺς Χριστοὺς ἢ¹⁰ πολλὰ σώματα Χριστοῦ, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν παρῆναι ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς ἐν πάσαις ταῖς κατὰ μέρος τῶν πιστῶν ἐκκλησίαις, καὶ ἐν εἶναι αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα ἐν πολλοῖς τόποις καὶ οὐ πολλά¹¹. Καὶ τοῦτο οὐχ ὅτι τὸ ἐν οὐρανοῖς τοῦ δεσπότητος ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις κάτεισι σῶμα, ἀλλ' ὅτι ὁ τῆς προθέσεως ἐν πάσαις ταῖς κατὰ μέρος ἐκκλησίαις προκείμενος ἄρτος μεταποιούμενος καὶ μετουσιούμενος μετὰ τὸν ἀγιασμὸν γίνεται καὶ ἔστιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τῷ ἐν οὐρανοῖς¹². Ἐν γὰρ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν πολλοῖς τόποις καὶ οὐ πολλά, καὶ διὰ τοῦτο τὸ μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἔστι καὶ λέγεται θαυμαστόν καὶ πίστει μόνῃ καταληπτόν, οὐ σοφίσμασι σοφίας ἀνθρωπίνης, ἧς τὴν ματαίαν καὶ ἀνόητον ἐν τοῖς θείοις περιέργειαν ἀποσεῖται ἡ εὐσεβὴς καὶ θεοπαράδοτος ἡμῶν θρησκεία¹³.

Ἐτι αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ¹⁴ αἷμα τοῦ Κυρίου τὸ ἐν τῷ τῆς εὐχαριστίας μυστηρίῳ ὀφείλειν τιμᾶσθαι ὑπερβαλλόντως καὶ προσκυνεῖσθαι λατρευτικῶς· μία γὰρ ἡ προσκύνησις τοῦ μονογενοῦς καὶ τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ¹⁵.

Ἐτι εἶναι θυσίαν ἀληθῆ καὶ ἰλαστικὴν, προσφερομένην ὑπὲρ πάντων τῶν εὐσεβῶν, ζώντων καὶ τεθνεώτων, καὶ ὑπὲρ ὠφελείας πάντων,

2. Εὐχολόγιον τὸ μέγα, ἐκδ. 8, Ἀθήναι 1902, σ. 76. 12. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. 4, 13. MPG. 94, 1144/5.

1. δηλονότι ἀξίως > CG. 3. ἐν ἐκάστῳ μέρει καὶ τμήματι ἐλαχίστῳ: ἐν ἐκάστη μερίδι CG. 4. Κυρίου + βλάσφημον γὰρ τοῦτο καὶ ἄθεον JPAΒEΨZHΘΙΚA, > CG. 5. τελείον AETI. 6. ὑπάρχου Γ. 7. ὑπάρχων CG. 8. τὸ γὰρ σῶμα μέχρις ἐν τῷ μυστηρίῳ + CG, > JPAΒEΨZHΘΙΚA. 9. οἰκουμένη + ἐν Θ. 10. πολλοὺς Χριστοὺς ἢ > Z, ἦ: καὶ Λ. 11. ἐν πάσαις μέχρις οὐ πολλά CG, καὶ ἐν εἶναι αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα ἐν πάσαις ταῖς κατὰ μέρος τῶν πιστῶν ἐκκλησίαις, καὶ τοῦτο JPAΒEΨZHΘΙΚA. 13. καὶ τοῦτο οὐχ ὅτι· μέχρι θρησκεία > CG. 14. τὸ + CG, > JPAΒEΨZHΘΙΚA. 15. μία γὰρ ἡ προσκύνησις τῆς ἁγίας τριάδος καὶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου JPAΒEΨHΘΙΚA, μία γὰρ ἡ προσκύνησις τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου Z.

ὡς κεῖται ῥητῶς ἐν ταῖς τοῦ μυστηρίου τούτου εὐχαῖς¹, ὑπὸ² τῶν ἀποστόλων τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθείσαις, κατὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς τοῦ Κυρίου διαταγὴν³.

Ἔτι καὶ πρὸ τῆς χρήσεως εὐθύς μετὰ τὸν ἀγιασμόν καὶ μετὰ τὴν χρῆσιν τὸ φυλαττόμενον ἐν ταῖς ἱεραῖς θήκαις πρὸς μετάληψιν τῶν ἀποδημησάμενων μελλόντων ἀληθὲς εἶναι τοῦ Κυρίου σῶμα καὶ κατὰ μηδὲν διαφέρειν⁴ ἑαυτοῦ, ὥστε πρὸ τῆς χρήσεως μετὰ τὸν ἀγιασμόν, ἐν τῇ χρήσει, καὶ μετὰ τὴν χρῆσιν εἶναι κατὰ πάντα⁵ τὸ ἀληθὲς τοῦ Κυρίου σῶμα⁶.

Ἔτι μὴ γίνεσθαι ὑπὸ τινος ἄλλου τὸ τῆς ἱεραῖς εὐχαριστίας τοῦτο μυστήριον, εἰ μὴ μόνον ὑπὸ ἱερέως εὐσεβοῦς καὶ ἀπὸ⁷ εὐσεβοῦς καὶ νομίμου ἐπισκόπου τὴν ἱερωσύνην λαβόντας⁸, καθ' ὃν τρόπον ἡ Καθολικὴ¹⁰ Ἐκκλησία διδάσκει.

Ἔτι τῇ μετουσίωσις λέξει οὐ τὸν τρόπον πιστεύομεν δηλοῦσθαι, καθ' ὃν ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιῶνται εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸ¹¹ αἷμα τοῦ Κυρίου—τοῦτο γὰρ ἄληπτον παντὶ¹² καὶ ἀδύνατον, πλὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς συκοφαντοῦσι τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν φρονεῖν οὕτως ἀμάθειαν¹³ ἅμα καὶ ἀσέβειαν ἐπιφέρει—, ἀλλ' ὅτι¹⁴ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μετὰ τὸν ἀγιασμόν οὐ τυπικῶς, οὐδ' εἰκονικῶς, οὐδὲ πνευματικῶς, καθ' ὃν τρόπον πνευματικὰ λέγονται τὰ τῆς ἀρχαίας διαθήκης μυστήρια, τυπικὰ καὶ σκιώδη ὄντα, καὶ μυστήρια λεγόμενα μάλιστα, καθόσον ἐσήμαινον τὰ τῆς νέας διαθήκης μυστήρια, ἀλήθεια ὑπάρχοντα, (ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἐσθίοντες τὸ μάννα καὶ πίνοντες ἐκ τῆς ἀκολουθούσης¹⁵ πέτρας¹⁶, ἦσθιον καὶ ἔπινον τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ τυπικῶς, ἡμεῖς δὲ ἐσθίομεν καὶ πίνομεν ἀληθῶς, κἀκεῖνοι μὲν τὰ μὴ ὄντα, ἀλλ' ἐσόμενα, ἡμεῖς δὲ τὰ ὄντα, καὶ οἱ μὲν κατὰ ἀπουσίαν, ἡμεῖς δὲ κατὰ παρουσίαν, καὶ οἱ μὲν τὰ δηλωτικὰ τούτων, ἡμεῖς δὲ τὰ ὑπάρχοντα)¹⁷, οὐδὲ χάριτι ὑπερβαλλούσῃ, ἦν τὰ λοιπὰ πλουτοῦσι μυστήρια¹⁸, οὐδὲ τῇ κοινωνίᾳ ἢ¹⁹ τῇ παρουσίᾳ τῆς θεότητος μόνης τοῦ μονογενοῦς, καθὼς τινες τῶν πατέρων εἰρήμασι περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος, οὐδὲ κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν

1. Εὐχολόγιον, σ. 61 ἐξ. 16. Α' Κορ. 10. 4.

1. μυστηρίου προσευχαῖς ΗΘΚ. 2. ὑπὲρ C. 3. διαταγὴν τοῦ Κυρίου
 JPAΒEΓZHΘIKΛ. 4. διαφέρων CΓ. 5. πάν J. 6. ὥστε πρὸ τῆς
 μέχρι σῶμα + JPAΒEΓZHΘIKΛ, > CΓ. 7. ἱεραῖς > CΓ. 8. ἀπὸ +
 Καριόνης, ὑπὸ JPAΒΔEΓZHΘIKΛ. 9. καὶ ἀπὸ εὐσεβοῦς μέχρι λαβόντας
 > CΓ. 10. Καθολικὴ J, Ἀνατολικὴ PABΔEΓZHΘIKΛ, > CΓ. 11. τὸ
 > CΓ. 12. παντὶ CΓ, πάντῃ JPAΒΔEΓZHΘIKΛ. 13. καὶ τοῖς συκο-
 φαντοῦσι μέχρι ἀμάθειαν CΓ, καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἀμάθειαν JPAΒΔEΓZHΘIKΛ.
 14. ἀλλ' ὅτι μέχρι τέλους ὄρου > Δ. 15. ἀκολουθίης CΓ. 17. οὐδὲ πνευ-
 ματικῶς μέχρι ὑπάρχοντα + CΓ, > JPAΒΔEΓZHΘIKΛ. 18. ἦν τὰ λοιπὰ
 πλουτοῦσι μυστήρια + CΓ, > JPAΒΔEΓZHΘIKΛ. 19. ἢ: καὶ CΓ.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἦν δηλονότι ἡ πίστις μόνη προσφέρει, ὡς ἡ Καλουτίνου ἀσέβεια καινοτομεῖ, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη παρουσία οὐκ ἔστιν ἀληθῆς καὶ βεβαία, ἀλλὰ φαντασιώδης καὶ ὅλως διανοίας ἀνάπλασμα, ὡς μὴ οὔσα οὐσιώδης καὶ πραγματική, οὐδὲ κατ' ἐναρτισμόν, ὥστε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ὑπάρχον ἄπειρον διὰ τὸ συνηνῶσθαι τυχόν τῇ θεότητι τοῦ μονογενοῦς εἶναι καὶ τῷ προκειμένῳ τῆς εὐχαριστίας ἄρτῳ ἠνωμένον, καὶ κατὰ μετωνυμίαν εἶναι τὸν ἄρτον σῶμα καὶ τὸν οἶνον αἷμα καὶ μὴ κατὰ μεταβολήν, ὡς ἡ Λουθήρου μαρία βούλεται * οὐδὲ συμβεβηκός τι τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς συμβεβηκός τι τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ κατὰ τινὰ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ὁ μεταποιεῖται, ἀλλ' ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς καὶ οὐσιωδῶς γίνεται ὁ μὲν ἄρτος αὐτὸ τὸ ἀληθές τοῦ Κυρίου σῶμα, ὁ δὲ οἶνος αὐτὸ τὸ ἀληθές ὁ τοῦ Κυρίου αἷμα, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω 4.

Φανερόν δέ, ὅτι, ὡς συνήγαγεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία παρὰ τῆς Γραφῆς τὸ τε ὁμοούσιον καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν καὶ τὰ λοιπὰ πανευσεβῆ καὶ ἀναγκαῖα δόγματα, ἅτινα κεῖται παρὰ ταῖς οἰκουμενικαῖς ἑπτὰ συνόδοις, οὕτω συνήγαγε καὶ τὴν *μειουσίωσις* λέξιν ἐν τοῖς χριώδεσι καιροῖς εἰς ἀποτροπὴν τῆς αἰρέσεως τοῦ Βεργεγαρίου καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀναφανέντων αἰρετικῶν καὶ βλασφημούντων εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο, τὰ τε κυριακὰ λόγια καὶ τοὺς ἐξηγητὰς τῆς ἁγίας Γραφῆς ἁγίους πατέρας καὶ τὴν περὶ τοῦ μυστηρίου ἀπόφασιν τῆς ἐβδόμης ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου, σοφίσμασι καὶ ὁμωνυμίαις κατὰ τὸ ἴδιον τῶν ἀπ' αἰῶνος αἰρετικῶν διαστρεφόντων. Ὅθεν οὐδὲ Λατίνων, οὐδὲ λατινικῆς συνόδου ἔστιν ἡ λέξις ἐφεύρεμα, ὡς οἱ Λουτεροκαλοῦνται τερατεύονται, νομίζοντες διὰ τῆς τοιαύτης φλυαρίας ἀπατᾶν τινὰς τῶν Ὀρθοδόξων, ἀλλὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κατὰ τοῦ μυστηρίου αἰρέσεων ἔστι διορισμός. Ἐκεῖνο δὲ ὅπερ λέγουσιν οἱ διαληφθέντες αἰρετικοί, φανακισθῆναι ὁ ἡμᾶς δηλονότι ὑπὸ τῶν παπιστῶν (οὕτω γὰρ ἐκεῖνοι καλοῦσι τοὺς δυτικούς) καὶ πρεσβεύειν περὶ τῆς ἱερᾶς εὐχαριστίας κατὰ τὸ σημαινόμενον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς μετουσιώσεως, ψεῦδός ἐστι, τὸ δὲ ψεῦδος τοῦ διαβόλου ὑπάρχει γέννημα. Ἡ γὰρ ἐβδόμη οἰκουμενικὴ σύνοδος (περὶ ἧς εἴρηται ἤδη καὶ ῥηθῆσεται κατωτέρω), ἤτινι ἡμεῖς ἐπόμεθα κατὰ πάντα περὶ τοῦ ἁγιωτάτου μυστηρίου, ὡς ἂν ἔτη παρερρῆ ἐξ ὅτου ἐγένετο, ἀνατολικοὶ δὲ πατέρες ἐκείνην συνεστήσαντο, καὶ Φώτιος ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης μέμφεται τῶν Λατίνων τινὰς μὴ πειθομένους τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ ἔφη γὰρ κατὰ τῶν τοιούτων πολλὰ ἀπειθούντων τοῖς τῆς ἐβδόμης συνόδου ἐπιτάγμασιν. Ἴνα δὲ σαφέστερος γενηται ὁ περὶ τῆς λέξεως ταύτης λόγος, εἰρήσθω τινὰ ἐξ ὧν περὶ τοῦ μυστηρίου ἀπ' ἀρχῆς ἕως ἄρτι ξυνέβη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν οἷς λεγέσθω καὶ τινὰ ἐξ ὧν οἱ θεοφόροι πατέρες περὶ αὐτοῦ ἐθεολόγησαν. δι' ὧν πᾶς τις τῶν

4. Ἐνταῦθα παρενεβλήθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου ἡ ἐπομένη μακροτάτη περὶ θείας εὐχαριστίας ἱστορικοδογματικὴ προσθήκη του ἐν τῇ Γ' ἐκδόσει τῆς Ὁμολογίας, ὡς καὶ τῷ ὑπ' ἀριθ. 258 χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κων/πόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅθεν καὶ ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα αὐτὴν ἐν εἰδει παραρτήματος ἢ ὑπομνήματος εἰς τὸν ιε' ὄρον τῆς Ὁμολογίας.

1. καθὼς τινες τῶν πατέρων μέχρι βούλεται + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ.
 2. ἀλοῖωσιν Γ. 3. τὸ ἀληθές + CG, > JPAΒΔΕΖΗΘΙΚΛ. 5. φαινακισθῆναι CG.

πιστῶν ἔχει ραδίως διαγινώσκειν, ὅτι ἀναγκαίως τὰ κυριακὰ λόγια τὸ σημαίνον-
νον τῆς μετουσιώσεως παρίστην ἐν τῷ ἀγιωτάτῳ τουτωί μυστηρίῳ.

Κεφάλαιον α' ¹

Εἰς τοὺς καιροὺς τῶν ἀποστόλων εὐθύς τινες τῶν αἰρετικῶν, ὡς οἱ ἐκ τοῦ
Σίμωνος δηλονότι καὶ Σατουρνίνου, κακῶς ἐφρόνησαν περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου,
ὡς λέγει ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος ἐν τῇ πρὸς Σμυρναίους αὐτοῦ ἐπιστολῇ, κειμένη
εἰς τὸν τρίτον διάλογον τοῦ ἑραριστοῦ Θεοδορήτου ². Οἱ τε Ἐβριωναῖοι ἀθέσμως
τὸ μυστήριον ἐπετέλουν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἱερός Ἐπιφάνιος ³ ἀφ' ἑσεί τριακοστῇ ⁴.
Ἄλλοι τε αἰρετικοὶ τοῦ ⁵ τότε καιροῦ κακῶς ἐξέλαβον περὶ αὐτοῦ. Ἄλλὰ ταχέως
ἐξέλιπε σὺν ταῖς ἀφρέσεσιν ἐκείναις καὶ ἡ εἰς τὸ μυστήριον ἐκείνων βαττολογία,
καὶ ἦν μία γνώμη περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην ἕως τῶν ἑπτακοσίων ὀγδοήκοντα
ἑτῶν ἀπὸ Χριστοῦ, ὅπου εἰς τὴν ἁγίαν οἰκουμενικὴν ἑβδόμην σύνοδον ἐνεφανίσθη
ὁ τόμος τῆς ἐπὶ τοῦ Κοκρωνύμου εἰς τὸν ναὸν τῆς Βλαχέρνας εἰκονομαχικῆς συν-
όδου, ὃς ἔλεγεν ἀπὸ φωνῆς τοῦ Νεοκαισαρείας Γρηγορίου εἰκόνα (ἧτοι τύπον,
σημεῖον, σύμβολον) εἶναι τῆς φνσικῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου τὸ ἐν τῷ μυστηρίῳ σῶμα
καὶ αἷμα τοῦ Σωτῆρος ⁶, ἦν τινα γνώμην ὡς αἰρετικὴν κατήλεγξεν ἡ οἰκουμενικὴ
σύνοδος διὰ Ἐπιφανίου ⁷ διακόνου ταῦτα εἰπούσα: «Σαφῶς ἀποδέδεικται, ὅτι οὐ-
δαμοῦ οὔτε ὁ Κύριος οὔτε οἱ ἀπόστολοι ἢ πατέρες εἰκόνα εἶπον τὴν διὰ τοῦ ἱε-
ρέως προσφερομένην ἀναίμακτον θυσίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα' καὶ
πρὸ μὲν τῆς τοῦ ἁγιασμοῦ τελειώσεως ἀντίτυπά τισι τῶν ἁγίων πατέρων εὐσεβῶς
ἔδοξεν ὀνομάζεσθαι, ὧν ἔστιν Εὐστάθιος ὁ εὐσταθῆς πρόμαχος τῆς ὀρθοδόξου
πίστεως καὶ τῆς ἀρειανικῆς κακοδαιμονίας καταλύτης, καὶ Βασίλειος τῆς αὐτῆς
δεισιδαιμονίας καθαιρέτης, ὁ τὴν ὑφ' ἡλίον τὴν λείαν βάσιν τῶν ὀρθῶν ἐκδιδάξας
δογμάτων. Ἐξ ἐνὸς γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος φθεγγόμενοι, ὁ μὲν ἐρμηνεύων
τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις σολομώντειον ρητόν, «φάγετε τὸν ἔμῃν ἄρτον, καὶ πίετε οἶ-
νον, ὃν κεκέρακα' ὑμῖν», τάδε φησί' διὰ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἄρτου ⁸ τὰ ἀντίτυπα
τῶν σωματικῶν τοῦ Χριστοῦ κηρύττει μελῶν' ὁ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀπαντή-
σας, ὡς ἴσασι πάντες οἱ τῆς ἱερωσύνης μυστοπόλοι ἐν τῇ εὐχῇ τῆς θείας ἀναφο-
ρᾶς, ὧδέ πως λέγει· θαρροῦντες προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ
προθέντες τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος' καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, σοῦ
δεόμεθα καὶ σὲ παρακαλοῦμεν καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιφερόμενον ἐκδηλωτέραν τὴν ἔννοιαν
τοῦ πατρὸς καταρτίζει, ὡς πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι ἐκλήθη ⁹ ἀντίτυπα, μετὰ δὲ τὸν
ἁγιασμόν σῶμα κυρίως καὶ αἷμα Χριστοῦ λέγονται καὶ εἰσὶ καὶ πιστεύονται» ¹⁰.

Τῇ οἰκουμενικῇ δὲ συνόδῳ συνηγοροῦσι καὶ πολλοὶ τῶν πατέρων. Δαμασκηνὸς
βιβλίῳ δ' : «Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου τὸν
ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκάλεσαν, ὡς ὁ θεοφόρος ἔφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἁγια-
σθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἁγιασθῆναι αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὕτω καλέσαντες» ¹¹.

Ἡλίος ὁ Κρήτης εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ Ναζιανζηνοῦ :
Ἄλλὰ πῶς αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος τοῦτο μου τὸ σῶμα δεικτικῶς εἰπόντος καὶ τοῦτο

2. MPG. 83, 284.

4. MPG. 41, 432.

6. MCC. 13, 264.

10. MCC. 13, 265.

11. Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. 4, 13, MPG. 94, 1152/3.

1. κεφάλαιον πρῶτον C, μέρος πρῶτον Γ.

3. Ἐπιφάνειος—Ἐπιφανίου

CG. 5. τοῦ: τῶν C. 7. κεκέραμα Γ.

8. ἐν τῇ φησὶ ἰδιόχειρος διόρθωσις

Δοσιθέου: τοῦ ἄρτου, ἐν τῷ κειμένῳ: τῶν ἄρτων.

9. ἐκκλητή C.

μου τὸ αἷμα οἱ θεοὶ οὗτοι διδάσκαλοι, ὃ τε μέγας Βασίλειος καὶ ὁ τῆς θεολογίας οὗτος ἐπώνυμος, ἀντίτυπα ταῦτα τοῦ δεσποτικοῦ σώματός τε καὶ αἵματος προσηγορεύσαν, Ἰωάννης ὁ πᾶν τὸ τῆς Δαμασκοῦ θρέμμα μέσος παρελθὼν τὴν δοκοῦσαν λύει διαφωρίαν¹ οὕτως λέγων : «Ὄκ ἔστι τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· μὴ γένοιτο... εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα ταῦτα τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἶπον, οὐ μετὰ τὸ ἀγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἀγιασθῆναι».

Θεόδωρος ὁ Γραπτός ἐν τῷ περὶ τῆς ἀναμαρτήτου τῶν χριστιανῶν πίστεως : «Ἡμεῖς τὰ ἄχραντα τοῦ Χριστοῦ μυστήρια οὕτε εἰκόνα οὕτε τύπον τοῦ σώματος ἐκεῖνον λέγομεν, εἰ καὶ συμβολικῶς ἐπιτελεῖται, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ θεθεωμένον». Καὶ μετ' ὀλίγα : «Ἀντίτυπα δὲ εἶ που λεχθεῖη, οὐ μετὰ τὸν ἀγιασμόν τοῦτο, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀγιασθῆναι ἐκλήθησαν».

Χρυσόστομος ὁμιλίᾳ κς' εἰς τὸν Ματθαῖον : «Πόσοι νῦν λέγουσιν, ἐβουλόμην αὐτοῦ ἰδεῖν τὴν μορφήν, τὸν τύπον, τὰ ἱμάτια, τὰ ὑποδήματα ! Ἴδου αὐτὸν ὄρῃς, αὐτοῦ ἄπτη, αὐτὸν ἐσθίεις»².

Ῥοιγένους εἰς τὸν Ματθαῖον : «Καὶ γὰρ ὁ τοῦ ἄρτου μετέχων τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου μεταλαμβάνει. Οὐ γὰρ προσέχομεν τῇ φύσει τῶν αἰσθητῶν προκειμένων, ἀλλ' ἀνάγομεν τὴν ψυχὴν διὰ πίστεως ἐπὶ τὸ τοῦ Λόγου σῶμα. Οὐ γὰρ εἶπε, «τοῦτό ἐστι σύμβολον, ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα, δεικτικῶς ἵνα μὴ νομίσητε τύπον εἶναι».

Θεοδώρητος εἰς τὸν β' διάλογον τοῦ ἑραριστοῦ : «Μετὰ δὲ τὸν ἀγιασμόν πῶς ταῦτα προσαγορεύεις ; Σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Καὶ πιστεύεις σώματος³ Χριστοῦ μεταλαμβάνειν καὶ αἵματος ; Οὕτω πιστεύω. Ὡσπερ τοίνυν τὰ σύμβολα τοῦ δεσποτικοῦ σώματός τε καὶ αἵματος ἄλλα μὲν εἰσι πρὸ τῆς ἰσρατικῆς ἐπικλήσεως, μετὰ δέ γε τὴν ἐπίκλησιν μεταβάλλεται καὶ ἕτερα γίνεται... Ἐάλως αἷς ὑφηνας ἄρκουσιν· οὐδὲ γὰρ μετὰ τὸν ἀγιασμόν τὰ μυστικά σύμβολα τῆς οἰκειας ἐξίσταται φύσεως· μένει γὰρ ἐπὶ τῆς προτέρας οὐσίας καὶ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ εἶδους, καὶ ὁρατὰ ἐστὶ καὶ ἄπτά, οἷα καὶ πρότερον ἦν. Νοεῖται δὲ ἄπερ ἐγένετο καὶ πιστεύεται καὶ προσκυνεῖται, ὡς ἐκεῖνα ὄντα ἄπερ πιστεύεται»⁴.

Ἀναστάσιος Ἀντιοχείας ὁ Σιναΐτης κατὰ Γαλιανητῶν : «Μὴ γένοιτο ἡμᾶς εἰπεῖν ἀντίτυπον τοῦ σώματος Χριστοῦ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν ἢ ψιλὸν ἄρτον, ἀλλ' ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ»⁵.

Σαμωνᾶς Γάζης πρὸς Ἀχμέτ τὸν Σαρακηνόν : «Μὴ γένοιτο ἡμᾶς εἰπεῖν ἀντίτυπον τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν ἢ ψιλὸν ἄρτον ἢ τύπον ἢ εἰκόνα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα ἀληθῶς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν θεθεωμένον μεταλαμβάνειν τοῦ σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Οὕτω γὰρ πιστεύομεν καὶ οὕτως ὁμολογοῦμεν κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τοῦ δείπνου τοῦ μυστικοῦ μεταδιδούς αὐτοῖς τὸν ζωοποιὸν ἄρτον ἔλεγε, «λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα»· ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μεταδιδούς αὐτοῖς, φησί, «τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα», οὐκ εἶπε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ ἀντίτυπον τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ἢ εἰκόνα»⁶.

Πέτρος Σίκουλος ἐν τῷ κατὰ Μανιχαίων ἢ Παυλικιάνων : «Ἡμεῖς τοίνυν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ εἶναι πιστεύομεν τὸ παντοδύναμον πρόσταγμα, ἐν μὲν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντος εἰρηκότος, «βλαστησάτω ἡ γῆ βοτά-

2. Ὁμιλ. πβ'. MPG. 58, 743.

4. MPG. 83, 168.

5. MPG. 89, 297.

6. MPG. 120, 828.

νιν χόριου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίότητα», καὶ εἰσέτι καὶ νῦν τῷ θεῷ ὑπέκουσα προστάγματι, πάντα τὰ φυτὰ ἀνελλιπῶς ἐτησίως ἐκφέρει· ἐν δὲ τῷ ἱερῷ δεῖπνῳ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἄρτον ἀληθῶς καὶ οἶνον ὄντος καὶ λέξαντος, «λάβετε, φάγετε», καὶ «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφειν ἁμαρτιῶν, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Καὶ νῦν καὶ εἰσέτι τὸ αὐτὸ διαφυλάττεται πρόσταγμα, τῇ τῶν θεῶν ὑπηρετῶν ἱερουργίᾳ τελειούμενον, ὁρατῶς μὲν τοῦ ἄρτου προκειμένου, ὁρατῶς δὲ τοῦ παναγίου ἐπιφροειδῶντος Πνεύματος καὶ τὰ προτιθέμενα ἀγιαζόμενος, καὶ οὐκ ἀντίτυπα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πανάγιον σῶμα καὶ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἀποτελοῦντος, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀγιαζόμεθα, εἰς ἄφειν ἁμαρτιῶν μεταλαμβάνοντες. Ἄγε δὴ καὶ τὰς περὶ τούτου ἱερᾶς ῥήσεις, ὡς διακείνται ἐν ταῖς ἱεραῖς πυκταῖς, ὑπογράψωμεν τῷ ἀπλάστῳ καὶ ἀποικίλῳ τῆς φράσεως αὐτῶν πρὸς ἀξιοπιστίαν τοῦ παρόντος ζητήματος ἀρκούμενοι. Τίς γὰρ ἀξιοπιστότερος τοῦ Θεοῦ; τίς δὲ μετ' ἐκαίῳν ἕτερος, πλὴν τῶν αὐτοπτῶν αὐτοῦ καὶ ὑπηρετῶν, τῶν εὐαγγελιστῶν λέγω καὶ ἀποστόλων, ὑπάρχει πιστότερος; «Ὦντως οὐδεὶς· καὶ μάρτυς καὶ ὁ λόγος καὶ ὁ βίος αὐτῶν καὶ τὰ θαύματα ἄληπτα παρὰ πᾶσιν ὑπάρχοντα καὶ ἀνεπίληπτα καὶ δεικνύντα δούλους τοῦ Θεοῦ ἀληθινούς αὐτοὺς ὑπάρχειν καὶ μάρτυρας. Διὸ καὶ νῦν αὐτῶν λεγόντων ἀκούσωμεν»¹.

Ἐκ τοῦ δ' λόγου «Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς» Νικολάου τοῦ Καβάσιλα: «Καὶ διὰ μὲν τῶν εἰκόνων αἱ πόλεις τὸ τύπον μόνον τοῦ σώματος ἔχουσι τῶν εὐεργετῶν, ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τῆς προσαγωγῆς ταύτης οὐ τὸν τύπον μόνον τοῦ σώματος ἔχομεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀριστέως».

Ἐκ τοῦ γ' λόγου κατὰ Ἰουδαίων Θεοφάνους Νικαίας ἐν κεφαλαίῳ ιθ' περὶ τῆς ἱερουργίας: «Καλεῖ τοίνυν αὐτὴν πρῶτον εὐφροσύνην, ἔπειτα οἶνον, διότι τῇ μὲν ἀληθείᾳ καὶ τῷ ὄντι αὐτοεὐφροσύνη ἐστὶ καὶ γλυκασμὸς καὶ ἐπιθυμία· ἀθανασία γὰρ ἐστὶ καὶ ζωὴ αἰώνιος. Συμβολικῶς δὲ καὶ αἰσθητῶς ὡς οἶνος ὁρατὴ καὶ μετέχεται, διὰ τὸ καὶ τὸν οἶνον εὐφραίνειν κατὰ τὸν προφήτην καρδίαν ἀνθρώπου».

Ἰωάννου πατριάρχου Ἀντιοχείας κατὰ ἀξύμων πρὸς τὸν Ἀδριανουπόλεως: «Ἄλλ' ἐγὼ τέως ὅταν τῇ θεῖᾳ καὶ φρικτῇ προσέλθω τραπέζῃ, οὐκ ἔτι λοιπὸν σύμβολα βλέπω καὶ τύπους, οὐδ' ἑτέρων φαντάζομαι ἕτερα, ἀλλὰ πάντως γυμνὴν προκαλύμματος² αὐτῆν τοῦ δεσπότου μου τὴν σάρκα ταῖς χερσὶν ἀποδέχομαι· οὐ γὰρ σύμβολα ἐσθίειν καὶ πίνειν, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ σάρκα κεκέλευσμαι καὶ τὸ αὐτοῦ αἷμα τὸ τίμιον, εἰς ταῦτα ἐστὶ μεταποιουμένων τῶν προσφερομένων τῷ ἐκείνου παντοδυνάμῳ θελήματι. Οἱ δὲ σύμβολα ζητοῦντες ἔτι καὶ ὑποδείγματα οὐχ ὁρῶ πῶς ἂν ἐκφεύξωνται τὸ μὴ οὐχὶ κἂν τούτῳ συμπερῆσθαι τοῖς Ἰουδαίοις, οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων, δηλονότι τῶν πνευματικῶν τούτων καὶ ἡμετέρων».

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πάλιν: «Οὐκ ἐστὶ τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου θεωρούμενον, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος, τοῦτό μού ἐστιν οὐ τύπος τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ σῶμα, καὶ οὐ τύπος τοῦ αἵματος, ἀλλὰ τὸ αἷμα· καὶ πρὸ τούτου τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς· ἢ γὰρ σάξ μου ἀληθῆς ἐστὶ βρώσις καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῆς ἐστὶ πόσις»³.

1. MPG. 104, 1348/9.

3. Ἐκδ. ὁρθ. πίστ. 4, 18. MPG. 94, 1148/9.

2. προκαλύματος CG.

Ἔσθ' Ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος: «Ἄλλ', ὡ θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετή, τὰ περιειμένά σοι συμβολικῶς ἀμφιέσματα τῶν αἰνιγμάτων ἀποκαλυψαμένη, τηλαυγῶς ἡμῖν ἀναδείχθητι»¹.

Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ἐν τῷ γ' κεφαλαίῳ τῆς οὐρανόυ ἱεραρχίας τοῦ Ἀρεοπαγίτου: «Εἰσέλθωμεν ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν εἰς τὰ αἷτια, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ νοερά, ἦγουν ἀπὸ τῶν ἀτελεστέρων εἰς τὰ τελειότερα², οἷον ἀπὸ τῶν τύπων ἐπὶ τὴν εἰκόνα, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· σκιὰ γὰρ τὰ τῆς παλαιᾶς, εἰκὼν δὲ τὰ τῆς νέας διαθήκης, ἀλήθεια δὲ ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις»³. Ὑπεξηγεῖ δὲ τὸν Μάξιμον ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ιδ' κεφαλαίῳ τοῦ δ' βιβλίου: «Ἀντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγομεν, οὐχ ὡς μὴ ὄντα ἀληθινὰ σῶμα καὶ αἷμα, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θείας»⁴.

Ἡλίας ὁ Κρήτης εἰς τὸν ἀπολογητικὸν τοῦ Ναζιανζηνοῦ: «Ἀντίτυπον δὲ τὴν ἰσότητον νοήσεις, εἴ γε μεγάλα μυστήρια, τό τε πανάγιον σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα Χριστοῦ ἐκδέξῃ. Οὕτω γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος αὐτὴν προσηγόρευσε· ἡ γὰρ πρόθεσις αὕτη καὶ τὸ ἰσὸν ἔστιν, ὅτε δηλοῖ· εἰ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα μυστήρια—εἰσι γὰρ οἵτινες καὶ οὕτω τὸ ἡγτόν ἐδέξαντο—τὴν ἀναφορὰν ἔχει, οὐχ ὡς μὴ ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ ἀντίτυπα λέγεται, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος συναιρουμένου ὡσπερ τοῖς ἡμετέροις σώμασι, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θεορίας».

Ἐρώτησις. Διατί τινὲς τῶν πατέρων φασὶν ἡμᾶς μεταλαμβάνειν τῶν ἀντιτύπων σαρκὸς καὶ αἵματος, ὡς ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος φησὶν ἐν τῇ ε' κατηχήσει: «γευόμενοι γάρ, οὐκ ἄρτου καὶ οἴνου κελεύονται γεύεσθαι, ἀλλ' ἀντιτύπων σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ»⁵. Πολλοὶ δὲ ἕτεροι φασὶν ἡμᾶς, μὴ μεταλαμβάνειν τῶν ἀντιτύπων, ἀλλὰ σαρκὸς καὶ αἵματος, ὡς ὁ Ἀναστάσιος ἐν τῷ 6 ὀδηγῷ: μὴ γένοιτο ἡμᾶς, φησὶ, τῶν ἀντιτύπων μεταλαμβάνειν, ἀλλ' ἀληθινοῦ σώματος καὶ αἵματος»¹.

Ἀπόκρισις. Ἡ ἀμφοτέρων ἀληθῆς καὶ μὴ ὄν διηρημένον· οὐ γὰρ μεταλαμβάνομεν τῶν ἀντιτύπων ὡς πνευματικῆς τροφῆς καὶ ἄρτου οὐρανόυ, ἐκεῖνα γὰρ ἢ σύμβολα, οὐδεμίαν ἡμῖν ἰσχὺν παρέχεται, οὔτε πνευματικῶς τρέφει· καὶ ταύτη ἀληθεύουσιν οἱ περὶ Ἀναστάσιον. Μεταλαμβάνομεν δὲ τῶν ἀντιτύπων, ὡς συνηνομένων τῷ οὐρανίῳ ἄρτῳ, καὶ ταύτη ἀληθεύουσιν οἱ περὶ Κύριλλον.

Ἀπορία. Εἰ τοίνυν ἀντίτυπα λέγεται καὶ ὅταν ἐσθίεται, διατί εἶρη ὁ Ἐπιφάνιος συμφώνως τῷ Δαμασκηνῷ, ὅτι ἀντίτυπα λέγεται πρὶν ἀγιασθῆναι;

Ἀπόκρισις. Ἡ διχῶς λέγεται τὸ ἀντίτυπον, ἢ ὡς δηλωτικὸν τοῦ ἔξωθεν καὶ τοῦ μέλλοντος ἢ ὡς δηλωτικὸν τοῦ ἐνδοθεν καὶ τοῦ παρόντος. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον τρόπον λέγεται ἀντίτυπα πρὶν ἀγιασθῆναι, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον καλεῖται ἀντίτυπα καὶ μετὰ τὸ ἀγιασθῆναι, ἢ σημαίνει τὴν πνευματικὴν τροφήν καὶ τὰ παρελθόντα πάθη, ἢ ἀντίτυπα λέγεται τὰ ὕστερα κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ προτέρου, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἄρτος καὶ οἶνος λέγονται. Ἐπεὶ τὸ ἀντίτυπον ἢ νοεῖται ὡς ἕτερον τοῦ τυπουμένου κατ' οὐσίαν ἢ ὡς ἕτερον κατὰ συμβεβηκός. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον τρόπον ἐξέλαβε τὴν σημασίαν ὁ Πέτρος α' ἐπιστολ. εἰπὼν ὡδέ πως: οὕτω «κατασκευαζομένης κβωτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγαι, τοῦτ' ἔστιν ὀκτὼ ψυχαί, ἐσώθησαν δι' ὕδατος» ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σῶζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν»². Καὶ ὁ Παῦλος πρὸς

1. Περί ἐκκλ. ἱεραρχ. 3,2. MPG. 3, 428. 3. MPG. 4, 137. 4. MPG. 94, 1153.
5. Μυσταγ. Κατήχ. ε'. MPG. 33, 1124. 7. MPG. 89, 297. 8. Α' Πέτρο. 3,20.

Ἐβρ. τοιαύδε φησὶν : « Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν οὐρανοῖς τούτοις καθαρῶς εἶναι, αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρεῖττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας· οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσηλθὼν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν »¹. Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον ἀντίτυπον προσαγορεύεται τὸ ἐμμέσως νῦν ὀρώμενον Χριστοῦ σῶμα πρὸς τὸ αὐτὸ ἀμέσως τοῖς δικαίοις ὀρώμενον. Οἱ οὖν διδάσκαλοι δέχονται τὰ ἀντίτυπα πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον μετὰ τὸν ἁγιασμόν.

Κεφάλαιον β' ²

Ἐπειδὴ ἐμνήσθημεν τοῦ Βερεγγαρίου, χρὴ εἰδέναι ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, περίπου τὰ ἑνὴ ἔτη τῆς σωτηρίας, ἣν ὁ Βερεγγάριος οὗτος ἀρχιδιάκονος Ἱταλικῆς τινος ἐκκλησίας, ὃς ἀνανεῶν τὴν τῆς ἐπὶ τοῦ Κοπρωνύμου εἰκονομαχικῆς συνόδου κατὰ τοῦ μυστηρίου βλασφημίαν ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰσὶ μόνον τύπος ψιλὸς τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. Καὶ γενομένης συνόδου μεγάλης τῶν δυτικῶν ἐπὶ Νικολάου πάπα Ῥώμης τοῦ δευτέρου, ἀνεθεμάτισαν αὐτὸν καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ, καὶ καθ' ἑξῆς εἰς διαφόρους συνόδους, καὶ μάλιστα ἐν ἔτει αἰε' εἰς ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ῥώμης Λατεράνο λεγόμενον τὸ τοιοῦτον δόγμα διὰ πάσης ὡς εἰπεῖν τῆς δυτικῆς συνόδου ἀνεθεμάτισαν ἐπόμενοι τῇ Γραφῇ, τοῖς πατράσι καὶ τῇ οἰκουμενικῇ ἀγίᾳ ἐβδόμῃ συνόδῳ, εἰ καὶ ἐν ἄλλοις τισὶν ἀπέδοντα εἶπεν ἐκείνη ἢ σύνοδος ³.

Κεφάλαιον γ' ⁴

Ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὃς ἐβασίλευσεν ἐν ἔτει αρα', Βασιλείος τις, ἀρχηγὸς γενόμενος τῆς αἰρέσεως τῶν Βογομίλων, πρὸς ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ βλασφημίαις, ἐπόμενος Ἐβριωναίοις, Μανιχαίοις καὶ Μασσαλιανοῖς, ἐβλασφήμει καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ ἀγιότητα καὶ μεταβολὴν. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος, σύνοδον ποιήσας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν συγλητικῶν, τὸ μὲν δόγμα ἀνεθεμάτισε, τὸν δὲ Βασίλειον κατέκαυσεν εἰς τὸ ἱεροδοξόμιον ζῶντα. Περὶ δὲ τοῦ μυστηρίου ἐπέτροψεν Εὐθυμῖω τῷ Ζυγαβινῷ, ἵνα εἰπῇ ⁵ τὰ πρόσφορα, ὅστις συνέγραψεν εἰς τὴν δογματικὴν του πανοπλίαν δλόκληρα τὰ περὶ τοῦ μυστηρίου ῥητὰ Γρηγορίου Νύσσης καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἅτινα παρίστησι τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ πραγματικὴν μεταβολὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς τὸ ἀληθὲς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ⁶.

Κεφάλαιον δ' ⁷

Ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ διάκονός τις Βασίλειος ὀνόματι, διδάσκειν ἐπιτετραμμένος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐρμηνεύειν τὴν θείαν Γραφὴν, κατηγορεῖν ἤθελεν ἐν ταῖς ὁμιλίαις τινὰς προσοικηροκότητας αὐτῷ, ἐν οἷς ἦν καὶ Μιχαὴλ Θεσσαλονικεύς, ὑπάτος τῶν ῥητόρων καὶ πρωτεύδικος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ Νικηφόρος Βασιλάκιος, διάκονος. Καταφρονεῖσθαι δὲ μὴ δυνάμενοι ἐκείνοι ⁸, παρετήρουν ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ ἐν τινι παραπτώματι. Καὶ

1. Ἐβρ. 9, 23/4. 6. MPG. 180, 1261 ἐξ., 1289 ἐξ., 1818.

2. κεφάλαιον δεύτερον C, μέρος δεύτερον Γ. 3. εἰ καὶ ἐν μέρει ἢ σύνοδος Γ, > C. 4. κεφάλαιον τρίτον C, μέρος τρίτον Γ. 5. εἶποι C.

7. κεφάλαιον τέταρτον C, μέρος τέταρτον Γ. 8. ἐκείνοι, *ιδιόχρημος Δουσιθέου προσθήκη ἐν τῇ ᾠα C.*

δὴ τοῦ Βασιλείου ἐρμηνεύοντος περικοπήν εὐαγγελικὴν εἰς ναὸν τοῦ θεολόγου Ἰωάννου, ἐν προαστείῳ τινὶ κειμένῳ ἔξωθεν τοῦ ἑβδόμου, καὶ εἰπόντος τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν καὶ θῦμα γενέσθαι καὶ σὺν τῷ Πατρὶ τὴν θυσίαν προσδέχεσθαι, ὁ Μιχαὴλ καὶ Νικηφόρος ἤρπασαν¹ τὸν λόγον καὶ διαχλευάζοντες τὸν Βασιλείου ἔλεγον, ὅτι δύο ὑποστάσεις λέγει ἐν τῷ Χριστῷ, εἶπερ τὸ μὲν ἐτύθη, τὸ δὲ τὴν θυσίαν ἐδέξατο. Πολλοὶ οὖν συνέθεντο τοῖς δυοῖς τούτοις, καὶ δὴ καὶ Σωτήριχος Παντεύγενος, ὑποψήφιος τοῦ θρόνου Ἀντιοχείας, διάλογον συνέταξε κατὰ Πλάτωνα, συνιστῶν τὰ ἐναντία τῆς δόξης τοῦ Βασιλείου². Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ σύνοδος ἀθροίσας³, ἧς προεξήρχον⁴ Κωνσταντίνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἰωάννης πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐν ἔτει ,Ϛχξδ', ὅπερ ἐστὶ τῆς σωτηρίας αἰών', ἧτις γυμνάσσατο τὸ πρόβλημα κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἁγίων συνόδων ἀπεφάσισεν, ὅτι εἷς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος⁵ καὶ οἱ μείναντες ἐν τῇ πλάνῃ ἀνεθεματίσθησαν, ἦγον οἱ εἰρημένοι Σωτήριχος, Μιχαὴλ, Βασιλάκης καὶ πρὸς τούτοις Εὐστάθιος μητροπολίτης Δυρραχίου. Καὶ ἰδὲ τὸν Κίναμον Ἰωάννην εἰς τὸ δ' τῆς ἱστορίας αὐτοῦ⁶, καὶ τὸν Χωνειάτην εἰς τὴν ζῶν τοῦ Μανουὴλ⁷. Ἄλλὰ καὶ ὁ Εὐφραιμ εἰς τὸ χρονικὸν του ταιαῦτα φησί :

*Ζητήσεως οὖν τηρικαῦτα συμβάσης
διεξιόντος γραφικοῦ ἡμεῶς πέρι,
ὡς προσδέχεσθαι, προσφέρειν τε συνάμα
σάρκα λαβόντα τὸν Θεὸν τε καὶ Λόγον,
καὶ τῶν τότε ἀνδρῶν ἐν λόγοις τετραμμένων
ἀποκριθέντων εἰς ἐναντία μέρη,
λόγοι κατήλθον ἐξ ἑκατέρου μέρους,
ἀντιπατικῶς ἀντιρίζοντος λόγοις.
Τῇ κρείττονι δόξῃ δὲ προσεσθαιμένον
καὶ πατρικῇ κάλλιστα τοῦ βασιλέως,
καθηρέθησαν ἱερᾶς λειτουργίας
ἄνδρες λογάδες λευϊτῶν Ἐκκλησίας
ἀντιφρονες μείναντες ἀπιστοτρόφως,
Σωτήριχος τις Παντεύγενος τοῦπικλην,
τελῶν ὑποψήφιος Ἀντιοχείας,
Εὐστάθιος πρόεδρος Ἐπιδαμνίων,
ὁ τῶν Θεσσαλῶν Μιχαὴλ ἡγήτωρ τότε,
καὶ Βασιλάκης τῶν σοφῶν Παύλου λόγων
διδάσκαλος τυγχάνων τε καὶ λευϊτῆρα⁸*

¹ Ἀπόφαισις τῆς τότε⁸ συνόδου περὶ τοῦ εἰρημένου προβλήματος, ἧτις καὶ ἐν τῷ συνοδικῷ τῆς ὀρθοδοξίας ἀναγινώσκειται: «Τοῖς λέγουσιν, ὅτι τὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κοσμοσωτηρίου πάθους τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσαχθεῖσαν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας παρ' αὐτοῦ θυσίαν τοῦ τιμίου αὐτοῦ σώματός τε καὶ αἵματος, ὡς ἀρχιερεὺς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δι' ἡμᾶς χρηματίσαντος, ὅτιπερ ὁ αὐτὸς καὶ Θεὸς καὶ θύτης καὶ θῦμα, κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρη-

2. MPG. 140, 140 ἐξ.

3. MPG. 140, 148 ἐξ.

5. MPG. 139, 517 ἐξ.

6. MPG. 139, 561.

7. MPG. 143, 181. 184.

1. εἴρπασαν CF.

4. προεξείρχον CF.

6. ζῶν τοῦ Μανουὴλ, ἰδιόχει-

ρος Δοσιθέου προσθήκη ἐν τῇ ᾠα C.

8. τότε, ὁμοίως Δοσιθέου.

γόριον, προσήγαγε μὲν αὐτὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, οὐ προσεδέξατο δὲ ὡς Θεὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸς τε ὁ μονογενὴς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὡς διὰ τούτων ἀποξενουῖσιν αὐτὸν τε τὸν Θεὸν Λόγον καὶ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμόδοξον τούτου παρὰ-κλητον Πνεῦμα τῆς θεοπρεποῦς ἁμοιότητος τε καὶ ἀξίας, ἀνάθεμα.

Τοῖς τὴν καθ' ἑκάστην προσαγομένην θυσίαν ὑπὲρ τῶν παραλαβόντων ἀπὸ Χριστοῦ τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργίαν μὴ δεχομένοις τῇ ἁγίᾳ Τριάδι προσάγεσθαι, ὡς ἀντιφθεγγομένοις ἐντεῦθεν τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις πατράσιν Βασιλεῖω τε καὶ τῷ Χρυσορρήμονι, οἷς συμφωνοῦσι καὶ οἱ λοιποὶ θεοφόροι πατέρες ἐν τοῖς οἰκείοις λόγοις τε καὶ συγγράμμασιν, ἀνάθεμα.

Τοῖς ἀκούουσι μὲν τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ παραδοθείσης τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργίας λέγοντας, «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν», μὴ ἐκλαμβανομένοις δὲ ὀρθῶς τὴν ἀνάμνησιν, ἀλλὰ τολμῶσι λέγειν, ὅτι καινίζει φανταστικῶς καὶ εἰκονικῶς τὴν ἐπὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προσαχθεῖσαν θυσίαν τοῦ ἰδίου σώματός τε καὶ αἵματος εἰς κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λύτρον τε καὶ ἐξίλασμα ἢ καθ' ἑκάστην προσαγομένη θυσία παρὰ τῶν τὰ θεῖα ἱερουργούντων μυστήρια, καθὼς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Δεσπότης τῶν ὅλων παρέδωκε καὶ διὰ τοῦτο ἄλλην εἶναι ταύτην παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῷ Σωτῆρι τετελεσμένην εἰσάγουσι, καὶ πρὸς ἐκείνην φανταστικῶς καὶ εἰκονικῶς ἀναφερομένην· ὡς κενοῦσι τὸ τῆς φρικτῆς καὶ θείας ἱερουργίας μυστήριον, δι' οὗ τὸν τῆς μελλούσης ζωῆς ἄρραβῶνα λαμβάνομεν, καὶ ταῦτα τοῦ θείου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ πανσόφου Χρυσορρήμονος διατρανοῦντος τῆς θυσίας τὸ ἀπαράλλακτον, καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι φάσκοντος ἐν πολλαῖς ταῖς τοῦ μεγάλου Παύλου ρητῶν ἐξηγήσεις, ἀνάθεμα»¹.

Μαρτυρία πατέρων συνάδουσαι² τῇ ἀποφάσει τῆς συνόδου. Νικόλαος Μεθώνης ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς κατὰ Σωτηρίχου: «Ἐκάθισεν οὖν, τοῦτ' ἔστι τῆς θείας ἐκοινωνήσε βασιλείας τὸ ἐξ ἡμῶν πρόσλημμα, ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ, ᾧ καθ' ὑπόστασιν ἦνωται διὰ τῆς ἐφ' ἅπαξ μιᾶς ταύτης προσφορᾶς εἰς τὸ διηνεκὲς τελειῶν τοὺς ἐνταῦθα πολλούς, καὶ διὰ τῶν πρὸς αἰσθησιν πολλῶν καὶ πολλῶς πανταχοῦ τελουμένων προσφορῶν ἁγιαζομένους, ἐκεῖ πανταχοῦ παρὸν ἄοράτους, καὶ τοὺς πολλοὺς ἐνῶν³ καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνάγον, τῇ κοινωνίᾳ τοῦ κατ' αὐτὸν ἐνὸς ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου, μεταστοιχειομένου ἀνεργεῖα τοῦ παντουργοῦ Πνεύματος εἰς τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα». Καὶ μετ' ὀλίγα: «Ἦν προλαβὼν εἶπεν θυσίαν ἐφ' ἅπαξ τελεσθεῖσαν, ταύτην νῦν ὁδὸν πρόσφατον καλέσας, ἀλλὰ καὶ ζῶσαν, ὡς εἰς τὸ διηνεκὲς τελουμένην, διὰ τῶν καθ' ἑκάστην προσφερομένων θείων ἁγιασμάτων, ἃ καὶ καταπέτασμα εἶπε καὶ εἰσοδὸν εἰς τὰ ἅγια, καὶ φανερώτερον ἔτι σάρκα τοῦ Κυρίου καὶ αἷμα, καθὼς καὶ αὐτὸς προεῖπεν ὁ Κύριος, «ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω ἢ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς: «Ταῦτα δὲ καὶ τὰ δῶρα τὰ προσφερόμενα ἢ σὰρξ καὶ τὸ αἷμα, ἃ πάλιν αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσφέρων καὶ δι' αὐτῶν προσφερόμενος. Ἄλλ' ὅτι μὲν οἱ πολλοὶ καὶ προσφέροντες ἱερεῖς εἰς τὸν αἶωνα τοῦτον ἀνάγονται καὶ ἕκαστος καὶ πάντες ὁμοῦ ἐκεῖνος εἶναι λογίζονται. Οὐ μὴν ἀναλόγως ἡμῖν τοῖς ὑπὸ χρόνον τελοῦσι καὶ αἰσθησιν αἰσθητῶς ἐνταῦθα καὶ χρονικῶς τὴν ἱερουργίαν τελοῦντες καὶ τὸν ἐκείνου τόπον ἀναπληροῦντες. Ὁ δὲ καθ' ἑαυτὸν ἐνίξων⁴ τὴν τελετὴν, εἰς ἑαυτὸν τε ἀναδεχόμενος, καὶ τῷ⁵ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ τὴν θυσίαν, ὡς αὐτὸ οὔσαν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα διηνεκῶς εἶτουν διαιωνίως ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐμφανίζων». Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς: «Καὶ ὄρα ὅτι τὸ ποτήριον,

1. MPG. 140, 176/7.

2. συνάδουσαι CG.

3. ἐνῶν Γ.

4. ἐνίξων CG.

5. τὸ CG.

ὁ εὐλογοῦμεν, εἶπε προλαβὼν ὁ ἀπόστολος, οὐχ ὁ εὐλόγησεν ὁ Κύριος, ὡς ἀδιάφορον ὄν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο εἰπεῖν. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἄρτος ὃν κλῶμεν, ἵνα δεῖξῃ τὸ παρ' ἡμῶν χρονικῶς τελούμενον ταῦτόν ὃν τῷ ἔφ' ἅπαξ καὶ διαιωνίως παρ' αὐτοῦ τετελεσμένον». Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς: «Ὅπως δ' ἄρα καὶ προσδεχόμενος εἰπεῖν ἐτι λείπεται, ὁ τοίνυν Χριστὸς Θεὸς ὢν ἀει προαιωνίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, καὶ ἄνθρωπος διὰ φιλανθρωπίας ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐγένετο, σαρκωθεὶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου, ἢ καὶ Θεοτόκος κυρίως καὶ ἀληθῶς ὀνομάζεται, καθότι μὴ ψιλὸν ἐγέννησεν ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν τὸν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον, οὐ τραπέντα τὴν θεότητα, καθ' ἣν ἦν ἀπ' ἀρχῆς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, οὐ τρέψαντα τὴν ἀνθρωπότητα, ἣν ὑστερον προσελάβετο καὶ ἑαυτῷ ἦνωσεν, ἀλλ' ἄμφω λοιπὸν ὄντα, Θεὸν οὐ γυμνὸν καὶ ἄνθρωπον οὐ ψιλόν. Εἴ οὕτω πιστεύεις, εἰ ταῦτα ὀμολογεῖς, ἔχεις ἤδη τὸ ζητούμενον ὀμολογούμενον. Ὁ γὰρ προσφέρων ὡς ἱερεὺς καὶ προσφερόμενος ὡς ἱερεῖον καθότι ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς καὶ καθ' ὁ Θεὸς προσδέχεται τὸ προσφερόμενον, τὸ οἰκτεῖον σῶμα καὶ αἷμα· ὡς συνελόντ' εἰπεῖν, αὐτὸς ἑαυτῷ ἑαυτὸν προσφέρων, ἦγουν αὐτὸς ἑαυτὸν παρ' ἑαυτοῦ προσδεχόμενος, ἵν' ἅμα καὶ τὸ διπλοῦν τῆς φύσεως καὶ τὸ μοναδικὸν τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ παραστῇ. Οὕτω δὲ καὶ τὸ μὲν φαινόμενον σωματικῶς ὡς ἄρτος καὶ ποτήριον, τὸ δὲ μυστικῶς θεωρούμενον καὶ πνευματικῶς τελειούμενον ὡς αὐτὸς εἴτουν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μεριζόμενος καὶ διαδιδόμενος».

Στεφάνου μέγα δρουγγαρίου κατὰ Σωτηρίου: «Ὁλη τῇ θεότητι προσκεκερῶκαμεν ἡμεῖς διὰ τῆς παραβάσεως, τῇ ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι θεωρουμένη, Πατρός, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἢ μόνῳ τῷ Πατρὶ; εἰ μὲν μόνῳ τῷ Πατρὶ, καὶ αὐτῷ μόνῳ κατὰ τοὺς φληναφοῦντας καταλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ αὐτοῦ. Εἰ δέ, ὅλη τῇ Τριάδι προσηχέθη τὸ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ αἷμα. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ Χριστῷ, ἦτοι τῇ μᾶ τούτου ὑποστάσει, θεωρεῖται τὸ φθαρτὸν καὶ ἀφθαρτὸν, τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον, οὕτω καὶ τὸ προσάγον καὶ προσδεχόμενον. Ὁ αὐτὸς γὰρ ὡς ἄνθρωπος προσάγει καὶ Θεὸς προσδέχεται».

Ἐκ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. «Μελχισεδέκ τις βασιλεὺς Σαλήμ, δύναιται δὲ τοῦτο εἰρήνη. τύπος Χριστοῦ γενόμενος, οὐ μόνον ὡς ἀπάτωρ τε καὶ ἀμήτωρ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁ αὐτὸς τὰ τῶν βασιλέων τε καὶ ἱερέων ποιῶν, καὶ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν τυπῶν διὰ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου, καὶ οὗτος γοῦν τὸ βασιλεῖον κατέδειξεν ἱεράτευμα. Κατὰ δὲ τὴν νῦν πολιτείαν αὐτὸς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν Μελχισεδέκ, ὡς ἐπ' ἀληθείας ἀπάτωρ τε καὶ ἀμήτωρ, τὸ μὲν τὸ πρότερον, τὸ δὲ τὸ δεύτερον, καὶ ἄρχων εἰρήνης, βασιλεὺς μὲν ὡς Θεός, καὶ ἱερεὺς δέ, ὡς αὐτοῦ τε θύτης τε καὶ προσαγωγέυς· ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ ἱερεὺς καὶ ἱερεῖον». Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου: «Πρῶτον οὖν τὸ ἴδιον σῶμα ἦγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος καὶ συνύψωσεν ἑαυτῷ· μετὰ ταῦτα ἐγειρεῖ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα χαρίσται αὐτοῖς τὰ πάντα ὡς Θεός, ὅσα αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἔλαβεν. Αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ χαρίζεται ζωὴν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀγιάζει, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑψοῖ. Ὅτε οὖν λέγει, ὅτι ὁ Πατὴρ ἡγίασεν αὐτόν, καὶ ἦγειρεν αὐτόν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ζωὴν, δηλονότι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ποιεῖ ὁ Πατὴρ. Δι' αὐτοῦ οὖν αὐτὸν ἐγείρει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ἀγιάζει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ὑψοῖ, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ζωὴν αὐτῷ δίδωσιν. Καὶ ὅτε παρατίθεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὡς ἄνθρωπος εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἑαυτῷ παρατίθεται ὡς Θεῷ, ἵνα πάντας ἀνθρώπους παραθήται τῷ Θεῷ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ»².

2. Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, MFG, 26,104.

1. συνελόντα Γ.

Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀπολογητικοῦ τοῦ Ναζιανζηνοῦ: «Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγώ, καὶ ὅτι μηδεὶς ἀξίος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρό-
τερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν»¹.

Ἐκ τῆς εἰς τὸν ἀπολογητικὸν τοῦτον ἐρημνείας Ἥλια² τοῦ Κρήτης: «Δεῖ τὸν μέλλοντα καθαρῶς τῷ ἀληθεῖ καὶ πρώτῳ ἀρχιερεῖ λειτουργεῖν Χριστῷ κατὰ τὸ δυνατὸν ἕξομοιοῦσθαι αὐτῷ, ὃς Θεὸς ὢν, ἐπειδὴ καὶ ἄνθρωπος γέγονεν, ἑαυτὸν προσήνεγκεν ὑπὲρ ἡμῶν, κἀντεῦθεν οὐκ ἀπεικόντως ὁ αὐτὸς καὶ ἀρχιερεὺς καὶ θύτης καὶ θῦμα καὶ λέγεται καὶ ἐστί, καὶ παραστήσαι ἑαυτὸν θυσίαν ζῶσαν τῷ Θεῷ».

Ἐκ τοῦ εἰς τὴν ὑπαπαντὴν λόγου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων: «Βρέφος βλέπω νομικὴν θυσίαν προσάγοντα ἐπὶ γῆς, ἀλλ' αὐτὸν τὰς πάντων εὐσεβεῖς θυσίας δεχόμενον ἐν οὐρανοῖς, αὐτὸν ἐν θρόνῳ χερουβικῷ θεοπρεπῶς, αὐτὸν προσφερόμενον καὶ ἀγνίζομενον, αὐτὸν τὰ πάντα ἀγιάζοντα καὶ καθαιρόντα, αὐτὸς τὸ δῶρον, αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, αὐτὸς τὸ θυσιαστήριον, αὐτὸς τὸ ἱλαστήριον, αὐτὸς ὁ προσφέρων, αὐτὸς ὁ ὑπὲρ κόσμου θυσία προσφερόμενος, αὐτὸς τὸ πῦρ ὑπάρχων, αὐτὸς ὁλοκαύτωσις, αὐτὸς τὰ ξύλα τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως, αὐτὸς ὁ ἀίνος, αὐτὸς ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, αὐτὸς ὁ ποιμὴν, αὐτὸς τὸ ἀρνίον, αὐτὸς ὁ θύτης, αὐτὸς ὁ θυόμενος, αὐτὸς ὁ ἀναφερόμενος καὶ αὐτὸς ὁ τὴν θυσίαν ἀναδεχόμενος, αὐτὸς ὁ νόμος καὶ αὐτὸς ὁ τὸν νόμον πληρῶν»³.

Γρηγορίου Νύσσης ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα λόγου: «Ἀλλὰ προσλαμβάνει τῇ οἰκονομίᾳ τὴν ἔροdon, κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς ἱερουργίας τρόπον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀόρατον, καὶ ἑαυτὸν προσήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ ἱερεὺς ἅμα καὶ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πότε τοῦτο; Ὅτε βρωτὸν ἑαυτοῦ τὸ σῶμα εἰς βρώσιν σαφῶς ἐνδείκνυται τῷ ἤδη γεγενῆσθαι ἐντελεῖ τῷ ἁμνοῦ τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἂν ἦν σῶμα τοῦ ἱερείου πρὸς ἐδωδὴν ἐπιτήδειον, εἴπερ ἔμψυχον ἦν. Οὐκοῦν ὅτε παρέσχε τοῖς μαθηταῖς ἔμφραγεῖν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ἐμπιεῖν, ἦδη κατὰ τὸ θελητὸν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ τὸ μυστήριον οἰκονομοῦντος ἄρρήτως τε καὶ ἀοράτως τὸ σῶμα ἐτέθυτο. Καὶ ἡ ψυχὴ ἐν ἐκείνοις ἦν, ἐν οἷς ἡ ἐξουσία τοῦ οἰκονομοῦντος ἐναπέθετο μετὰ τῆς ἐγκεκραμένης⁴ αὐτῇ θείας δυνάμεως, τὸν ἐν καρδίᾳ ἐκείνῳ χῶρον περιπολοῦσα. Οὐκοῦν ἀφ' οὗ προσήχθη τῷ Θεῷ ἡ θυσία παρὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, τοῦ τὸν ἑαυτοῦ ἁμνὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἁμαρτίας ἀρρήτως τε καὶ ἀοράτως ἱερουργήσαντος, ἀπὸ τότε τίς ἀριθμῶν τὸν χρόνον οὐχ ἁμαρτήσεται»⁵.

Κύριλλος Ἀλεξανδρείας κατὰ Θεοδορήτου: «Ἐπεὶ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, κεχηματικὴ καὶ ἱερεὺς, οὐχ ὡς μείζονι Θεῷ προσκομίζων τὴν ἱερουργίαν, ἀλλ' ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ τῆς πίστεως ἡμῶν τὴν ὁμολογίαν πραγματευόμενος. Ἐρρυθρῆς δὲ ἀκούων, ὅτι κεχηματικὸν ἱερεὺς διὰ τὸ ἀνθρώπινον; Εἶτα πῶς οὐ τεθαύμακας, ὅτι μὴ κατὰ τὸ τῶν ἱερέων ἔθος ἐτέρῳ⁶ ποιεῖται τῆς ἱερουργίας τὸν τρόπον, ἑαυτῷ δὲ μᾶλλον καὶ τῷ Πατρὶ;»⁷ Καὶ εἰς τὸν πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας λόγον: «Αὐτὸς οὖν ἄρα γέγονεν ἀρχιερεὺς κατὰ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον, καίτοι παρὰ πάντων θυσίας δεχόμενος θεϊκῶς: αὐτὸς τὸ θῦμα κατὰ τὴν σάρκα· αὐτὸς ὁ ταῖς ἁμαρτίας ἱλασόμενος ἡμῶν κατὰ γὰρ τὴν τῆς θεότητος ἐξουσίαν»⁸.

Νικολάου Καβάσιλα ἐκ τοῦ α' λόγου περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς: «Καὶ πλάττει μὲν αὐτοῖς ὀφθαλμὸν ἑαυτόν, φωτίζει δὲ αὐτῷ πάλιν, παρέχει δὲ ὄραν ἑαυτόν καὶ τροφὴς ὢν καὶ τροφὴ ἐστί, καὶ αὐτὸς μὲν ἐστὶν <δ> παρέχων τὸν ἄρτον τῆς,

1. MPG. 35, 497.

3. MPG. 33, 1192.

5. MPG. 46, 612.

7. MPG. 76, 368.

8. MPG. 76, 1349.

2. Ἥλια Ἥλια Γ.

4. ἐγκεκραμένης CG.

6. ἐτέρως CG.

ζωῆς, αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ παρέχει»¹. Καὶ εἰς τὴν ἐξηγητικὴν τῆς λειτουργίας κεφ. με': «Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς προσάγει, ὁ δὲ Κύριος δέχεται τὰ δῶρα. Προσφέρει μὲν γὰρ καὶ ὁ Κύριος, ἀλλ' ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ, καὶ τὰ δῶρα ταῦτα, διὰ αὐτὸς γίνονται, ὅταν εἰς τὸ αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μεταβληθῶσιν. Ὅτι γὰρ ἑαυτὸν προσφέρει, διὰ τοῦτο λέγεται εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ προσφέρων καὶ προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος ὡς Θεός, προσφερόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος. Ἄρτον δὲ καὶ οἶνον ἔτι ὄντα τὰ δῶρα, προσφέρει μὲν ὁ ἱερεὺς, προσδέχεται δὲ ὁ Κύριος. Καὶ τί ποιῶν τὰ δῶρα προσδέχεται; ἀγιάζων αὐτὰ, εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μεταβάλλων»².

Θεοφάνους Νικαίας ἐκ τοῦ ἡ' αὐτοῦ λόγου κατὰ Ἰουδαίων: «Ὅθεν καὶ ἡμεῖς κοινήν μὲν θυσίαν φαιμέν ἅπαξ τοῦ παρόντος αἰῶνος γενέσθαι ὑπὲρ πάσης ἀνθρωπίνης φύσεως παρὰ Χριστοῦ, ἀρχιερέως ὄντος τοῦ αὐτοῦ καὶ θύματος».

Πάλιν Νικολάου Μεθώνης ἐκ τοῦ κατὰ ἀζύμων: «Βαβαὶ τί φοβικτὸν καὶ φοβερὸν τὸ μυστήριον. Ὁ παραδεδωκὸς διὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ σφαγὴν καὶ θάνατον προερχόμενος, ἵνα τὸν ὑπόδικον τῷ θανάτῳ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀνθρώπου τοῦ θανάτου ἐξέλθαι. Αἰτία³ τῆς παραδόσεως ἢ τῆς μεγάλης ταύτης εὐεργεσίας ἀνάμνησις: σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τὰ τελούμενα: τῆς τελετῆς τέλος (μετουσία Χριστοῦ)⁴ καὶ ζωὴ αἰώνιος, ταῦτόν δ' εἰπεῖν, τῶν μετεχόντων ἐκθέσεως»⁵.

Οἰκουμένιου ἐκ τοῦ ε' κεφαλαίου τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς: «Ὁὐ γὰρ τὴν πρὸς ἅπαξ γενομένην ὑπὸ Θεοῦ θυσίαν καὶ προσφορὰν εἶπεν ἄν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἀφορῶν εἰς τοὺς νῦν ἱερουροὺς, δι' ὃν μέσον Χριστὸς ἱερουργεῖ καὶ ἱερουργεῖται, ὁ καὶ παραδιδούς αὐτοῖς ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης ἱερουργίας»⁶.

Συμεῶν Θεσσαλονίκης ἐν τῷ κατὰ αἱρέσεων διαλόγῳ: «Ὅτι καὶ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ τελετάρχης καὶ τελεσιουργός, καὶ τελῶν καὶ τελούμενος, καὶ αὐτοτελειότης μόνος ἐστίν»⁷. Καί: «Τὴν δὲ γε ἱερουργίαν τοῦ παιαγίου σώματος αὐτοῦ τε καὶ αἵματος δηλῶν, ὡς αὐτὸς ἱερούργησε καὶ ἱερουργεῖν ἡμῖν παραδέδωκεν» «τοῦτο γὰρ, φησί, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Ὅτι καὶ αὐτὸς ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἐν ἄρτῳ δηλονότι καὶ οἴνῳ, μηδαμῶς πανόμενος. Καὶ αἰώνιος μᾶλλον ἱερεὺς, ὅτι καὶ ἔθυσεν ἑαυτὸν ἔκουσις διὰ σταυροῦ καὶ θύει, καὶ προσήνεγκε τῷ Πατρὶ καὶ προσάγει, καὶ σφάγιον⁸ κείται διηνεκές, καὶ αἰώνιον ὑπὲρ ἡμῶν ἱαστήριον»⁹. Καί: «Καὶ ἐν σῶμα ὁ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ἄρτος, κἂν πολλοὶ καὶ ὄσοι ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ παρὰ πάντων ἱερουργοῦνται ἱερουργιών, ἐπεὶ διὰ πάντων αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερουργεῖ ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, καὶ θῦμα τελῶν καὶ θύτης»¹⁰.

Ἐκ τῆς ὁμολογίας Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου, τοῦ εἰς τὴν Νίκαιαν: «Ἀναθεματίζω καὶ τὰ δογματισθέντα παρὰ Μιχαὴλ τοῦ γενομένου πρωτεπίσκου καὶ μακροτέρου τῶν ἁγιόρων, τοῦ Βασιλείου Νικηφόρου καὶ Σωτηρίου τοῦ ὑποψηφίου Θεουπόλεως Ἀντιοχείας, τοῦ ἐπονομαζομένου Παντευγένου, περὶ τῆς προσαγωγῆς καὶ θυσίας τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἔτι δὲ καὶ τῆς καθ' ἐκάστην παρὰ τῶν ἱερουργῶν τελουμένης, ὡς ἀποδοκιμασθέντα καὶ ἀποβληθέντα παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας».

(Συνεχίζεται τὸ τέλος)

1. MPG. 150, 500. 2. Κεφ. μθ'. MPG. 150, 477. 5. Παρὰ Migne: Πρὸς τοὺς δισταζόντας καὶ λέγοντας ὅτι ὁ ἱερουροῦμενος ἄρτος καὶ οἶνος οὐκ ἔστι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG. 135, 512. 6. MPG. 119, 324. 7. Παρὰ Migne: Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν σλγ', PG. 155, 456. 9. Παρὰ Migne: Περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν μδ', PG. 155, 189. 10. MPG. 155, 181.

3. αἰτία: αὐτίκα Γ.

4. μετουσία Χριστοῦ MPG., > CF.

8. σφάγιον C.